

MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETO
VALSTYBINIO VALDYMO FAKULTETO
TEISINĖS INFORMATIKOS KATEDRA

Ernestas Petkevičius
Informatikos teisės
269gr. studentas

ELEKTRONINĖS INFORMACIJOS PANAUDOJIMAS CIVILINIAME
PROCESE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
daktaras
Darius Štītilis

Konsultantas –
doktorantas
Rytis Čėsna

Vilnius 2004

Turinys

1. Įvadas.....	3
1.1 Darbo aktualumas, problematika ir tyrimo objektas.....	3
1.2 Darbo tikslai ir uždaviniai.....	5
1.3 Darbo rezultatai ir naujumas.....	5
1.4 Darbe taikomi mokslinio tyrimo metodai.....	5
2. Elektroninių įrodymų samprata.....	6
3. Elektroninių įrodymų kaip įrodymų rūšies išskyrimas.....	10
4. Elektroninių įrodymų leistinumo bei svarumo aspektai civiliniame procesu užsienio šalyse ir Lietuvoje.....	23
5. Išvados.....	45
6. Reziūmė.....	47
7. Literatūros sąrašas.....	48

1. Įvadas 1.1 Darbo aktualumas, problematika ir tyrimo objektas

Technologijos amžiuje informacijai įgaunant vis didesnę reikšmę, vis tobulesnę ir patogesnę vartotojui formą, mes nejučia susiduriame su daugybės naujų sąvokų ir naujų informacijos apdorojimo formų problema. Informacinė visuomenė - tai elektroninė visuomenė, kuri tradicinius bendravimo ir paslaugų teikimo būdus keičia alternatyviais, pigesniais, greitesniais būdais. Informacijos srautų gausa pati paskatino kurti naujas jos apdorojimo sistemas ir formas, ką mes sėkmingai padarę susidūrėme su nauja problema, kuri, be abejo, nebuvo kažkas netikėta. Elektroninė informacija, jos gausa ir sudėtingumas, kompleksija, sukelia daugybę teisinių ginčų ir nevieningus jų traktavimo, sprendimo variantus. Lygiai taip pat tradiciniai teisminiai ginčai dabar vis dažniau paremiami elektronine informacija ar jos atgaminimo prietaisais. Vien internetas, kaip informacijos paieškos ir apsikeitimo terpė, yra didelė teisinė problema dėl jo unikalios fizinių ribų nebuvimo, anonimiškumo, realios informacijos lokalizacijos vietos.

„Ar mes turime aiškų planą kaip padaryti, kad Apple nebeišvystų dienos šviesos?“ (“Do we have a clear plan on what we want Apple to do to undermine Sun?”)¹. Ši ištrauka iš Bill'o Gates'o laiško Microsoft vadovams, tapo vienu garsiausių elektroninio pašto panaudojimo kaip įrodymo pavyzdžių. Elektroninis paštas daugelyje šalių dabar gali būti traktuojamas ne tik kaip įrodymas, jis taip pat davė ir pradžią procedūriniais, etiniams ir teisiniams veiksams nuo teorinių iki praktinių sprendimų atsirasti kibernetinės erdvės teisiniam reglamentavimui (“cyber-litigation”) ir pradėti kovoti su tokiais nusikaltimais kaip elektroninio pašto teršimas (spamming). Elektroninė informacija kaip įrodymas yra neabejotinai reikšminga ir jos reikšmė vis labiau augs. Tai parodo vien tas faktorius, jog jau 2000 metais net 70% visų JAV korporacijų sukurtų dokumentų buvo saugomi elektroninėje formoje, o per metus buvo išsiųsta virš 2 milijardų elektroninių laiškų. Populiarėjant įvairioms technologijoms vis daugiau santykių remiasi elektroninėmis duomenų laikmenomis. Kilus ginčui, vykdant bet kokias elektronines operacijas, dalyvaujančioms šalims (privatiems asmenims, elektroniniams verslams, tinklapių savininkams ir pan.) būtina turėti galimybę įrodyti, kas įvyko. Šiuo atveju susiduriama su įrodomumo problema – juk veiksmai atlikti pasinaudojant elektronine forma ir elektroninėje erdvėje. Apie vieningą praktiką pripažįstant ar vertinant tokius įrodymus dar anksti kalbėti, o ir tikrai ne visos šalys elektroninės informacijos apsikeitimo duomenis pripažins kaip leistiną įrodymą civiliniame procese. Manau, jog tokių duomenų leistinumas ir vertinimas turėtų įgauti kuo vieningesnę pobūdį skirtingose šalyse ir tai yra visai logiška atsižvelgiant į pagrindinio tokios

¹ Jane Bailey, „What Litigators Should Know About Email: A Survey of Email-Related Litigation Issues“, Presented at the Advocates' Society Conference “Litigation Meets the Internet” http://www.innovationlaw.org/lawforum/pages/Bailey_What_Litigators.doc žiūrėta 2004 07 07

informacijos apskaitimo mechanizmo kaip internetas ypatybes, kurių viena svarbiausių ypatybių yra realių fizinių ribų nebuvimas, ar pačios informacijos dislokacijos problema, kuomet duomenys gali būti talpinami šalyje A, B šalies gyventojo kurio ūkinė ar komercinė veikla registruota šalyje C. O kur dar peripetijos kai prisideda tokio asmens bendravimas su klientais kurie gali būti iš daugybės šalių. Visas jų bendravimas atliekamas elektroninėmis priemonėmis – elektroniniu paštu, pildant internetines formas ir pan. Šis faktorius verčia susimąstyti apie tokių santykių apsaugos unififikavimą. Tačiau nuomonė, jog elektroninis įrodymas nėra toks pat patikimas kaip ir tradicinis (pvz. popierinis dokumentas), gali tapti ir, mano manymu, yra kliūtimi toliau vystant elektroninę prekybą bei atliekant kitas elektroniniu bendravimu pagrįstas operacijas, nors vis tobulėjanti elektronika padeda užtikrinti elektroninių duomenų surinkimą, saugojimą, autentiškumą.

Nemažas būrys autorių analizuoja ir teikia pasiūlymus ką reikėtų laikyti elektroniniais įrodymais, kaip juos rinkti bei saugoti, taip pat apie jų leistinumą ir įrodomąją vertę (Chepalis, Regina M., Ginsberg, Barry, Giordano, Scott M., Dr.Gerald, Albert Barsocchini, Jane Bailey). Taip pat savo rekomendacijas pateikia ir Europos Komisija, Jungtinių tautų tarptautinės prekybos teisės komisija (UNCITRAL), Tarptautinis privatinės teisės unififikavimo institutas (UNIDROIT), bei jau galime paanalizuoti kai kurių šalių teisminę praktiką, ir atrasti kelis bandymus panaudoti tokius įrodymus ir Lietuvoje.

Elektroninių įrodymų leistinumą ir svarumą klausimas tampa vis aktualesnis, taip pat kaip ir jų surinkimo problema - kur tiksliai, kokių ir kaip elektroninių įrodymų ieškoti. Norint surinkti bet kokius bylai reikalingus įrodymus tiek civilinėje tiek baudžiamojoje byloje, būtina remtis įstatymuose nustatytais taisyklėmis, ar jos turėtų būti analogiškos daiktinių ar rašytinių įrodymų surinkimui? Be abejo, procedūriniai veiksmai išliks panašūs ar net analogiški, bet techniniai aspektai tikrai skirsis. Tačiau šiame darbe techninius aspektus stengsiuosi paliesti tik labai abstrakčiai, sutelkdamas dėmesį būtent į elektroninio įrodymo leistinumą ir svarumą aspektus, bei apskritai elektroninės informacijos pripažinimą atskira įrodymų rūšimi ar jų priskyrimą vienai iš tradicinių įrodymų rūšių.

Problematika, kurią apima šis darbas, yra elektroninių įrodymų sąvoka, reikšmė, leistinumai, svarumas, pateikimas teismui civilinėse bylose, kartu apsprendžiant ir informacijos išsamumo „kaip giliai kasti“ faktorius. Aptariama problematika bus paliesta vadovaujantis užsienio šalių – JAV, Didžiosios Britanijos ir gal šiek tiek netikėtose šioje srityje šalies - Filipinų teisės aktais ir praktika. Taip pat tarptautiniais aktais ir rekomendacijomis, bei, be abejo, Lietuvos teisės šaltiniais ir keliomis bylomis, kuriose jau buvo susidurta su elektroninės informacijos panaudojimu kaip įrodymu. Pabaigoje bus pateikti atlikto empirinio tyrimo rezultatai, kurio tikslas buvo išsiaiškinti Lietuvos teisėjų požiūrį į elektroninius duomenis kaip įrodymus civiliniame procese.

1.2 Darbo tikslai ir uždaviniai

Šio magistrinio darbo tikslas – išnagrinėti elektroninės informacijos, kaip įrodymo panaudojimo civiliniame procese, teisinius aspektus.

Darbo uždaviniai, siekiant minėto tikslo, yra pasinaudojant užsienio šalių praktika bei teisės ekspertų siūlymais, pateikti:

1. elektroninių įrodymų sampratą;
2. elektroninių įrodymų priskyrimo naujai įrodymų rūšiai arba jų priskyrimo rašytiniams įrodymams būtinumą;
3. išanalizuoti elektroninių įrodymų svarumo, leistinumą bei pateikimo civiliniame procese aspektus užsienio šalyse ir Lietuvoje;

1.3 Darbo rezultatai ir naujumas

Darbo naujumą ir aktualumą kitų tokio pobūdžio magistrinių darbų kontekste užtikrins:

- Elektroninių įrodymų sampratos pateikimas;
- Elektroninių įrodymų ,kaip įrodymų rūšies, aptarimas;
- Elektroninių įrodymų leistinumą ir vertinimo kriterijai, kurie galėtų būti taikomi Lietuvoje;
- Empirinis tyrimas apie Lietuvos teismų teisėjų požiūrį dėl elektroninių įrodymų panaudojimo civiliniame procese.

1.4 Darbe taikomi mokslinio tyrimo metodai

Darbe naudojami empirinis, lyginamasis, dedukcinis bei indukcinis metodai. Užsienio autorių nuomonės nagrinėjamos naudojant interpretavimo metodą. Lietuvos ir užsienio šalių teisės aktai analizuojami pasitelkus loginio ir lyginamojo metodų principus. Darbo išvados bus motyvuojamos atsižvelgiant į užsienio šalių praktiką bei šios srities specialistų pasiūlymus, tarptautinius dokumentus, Lietuvos įstatymus bei jau išnagrinėtas bylas.

2. Elektroninių įrodymų samprata

Elektroninė informacija jau daugelį metų yra neatsiejama mūsų gyvenimo dalis. Jau senokai nereikia nei įrodinėti nei ginčyti fakto, jog dauguma informacijos yra laikoma kompiuterinėse laikmenose, kurios yra ne tik patogesnės, greitesnės bet ir paprastos apsikeitimui bei, be abejo, jau ir saugesnės nei popierinės laikmenos. Dauguma komercinių sandorių yra vykdoma panaudojus vienas ar kitas elektroninės komunikacijos priemones. Teikiant elektronines paslaugas, sudarinėjant įvairius komercinius sandorius pasitikėjimas yra labai svarbus. Jis dažnai priklauso nuo galimybės įrodyti tai, kas įvyko. Elektroniniai įrodymai suteikia tokią galimybę, o tuo pačiu išplečia elektroninių paslaugų sferą.

Taip pat daugybė veiksnių, įvykių, faktų yra fiksuojama elektroninės informacijos pagalba. Galų gale, ne mažai santykių ir teisės normų atsirado dėka elektroninės informacijos ir jos fiksavimo prietaisų atsiradimo. Kaip pavyzdį galima paminėti tai, kad šių metų prognozėmis, 2005 m. kiekvieną dieną bus išsiųsta 35 mln. elektroninio pašto žinučių (40% Iš jų yra „spamm‘as“)², o vidutiniškai vienam elektroninio pašto vartotojui tenka 3,1 pašto dėžutė. 93% viso pasaulio informacijos yra sukaupta ir išsaugota skaitmeniniu būdu ir tik 7% tokiose laikmenose kaip popierius ar video formatas.³

Augant Kompiuterių panaudojimui darbo vietose, vis didesnę reikšmę įgyja ir galimybė pasinaudoti elektronine informacija kaip įrodymais teisminiame procese. Vis daugiau advokatų, juristų bei kitų teisinį darbą dirbančių žmonių nagrinėjant bylas naudoja elektroninius duomenis (informaciją) kaip įrodymus. Todėl ypatingai svarbu apibrėžti elektroninių duomenų kaip įrodymų teisminiuose ginčiuose leistinumą, svarumą, jų rinkimo bei pateikimo procedūras.

2004 metais publikuotose Amerikos advokatų asociacijos elektroninių įrodymų rinkimo ir pateikimo pataisose⁴ išvardinamos informacijos formos kurias šalys gali pateikti , o teismas turėtų atsižvelgti:

- a. elektroninės pašto žinutės ir prie jų prisegti failai;
- b. MS Word ir kitais teksto redaktoriais surinkti tekstai;
- c. elektroninė sprendimų lentelė (spread sheet – turima galvoje excelio formas);
- d. prezentacijos dokumentai (tokie kaip MS PowerPoint programoje atlikti darbai);
- e. grafinė medžiaga;
- f. animacija;
- g. paveikslėliai;

² <http://www.itfacts.biz/index.php?id=P400> // žiūrėta 2004 11. 20

³ Fishing in the Ocean: critical examination of discovery in the electronic age// <http://www.kenwithers.com/articles/sedona/redgrave.html> žiūrėta 2004 09 04

⁴ 2004 Amendments to the Civil Discovery Standard relating to electronic discovery // <http://www.abanet.org/about/home.html> žiūrėta 2004 09 09

- h. audio video medžiaga;
- l. Garsinės pašto žinutės (voice mail);

Taip pat minima visa eilė platformų įvairiausiai informacijai kaupti: duomenų bazės, kompiuteriniai tinklai, serveriai, fizinės laikmenos (diskeliai, kompaktiniai diskai), kompiuteris, mobilus telefonas ir pan. Iš principo išvardinamos visos populiariosios duomenų saugojimo, gaminimo ir apsaugos priemonės, tuo parodant, kad informacijos saugojimo laikmena neturėtų turėti reikšmės, nes svarbiausia yra tai, kad joje užfiksuota. Informacijos prasminis turinys nepakito, tiesiog atsirado daugybė naujų jos perdavimo būdų, kurie neturėtų būti diskriminuojami sprendžiant ginčus teisme.

Pagal Filipinų Aukščiausiojo Teismo 2001 metų liepos mėnesį priimtas Elektroninių Įrodymų Taisyklės⁵, tuo atveju, kai įrodymai gali būti apibūdinti kaip raštas, dokumentas, įrašas, priemonė, pastaba ar kita rašytinė forma, šiai sąvokai turėtų būti priskiriami ir elektroniniai dokumentai. Vadinasi, elektroninė informacijos forma šiuo atveju reiškia tik jos perdavimo būdą. Elektroninis laiškas turinio informatyvumo prasme nėra įtakojamas perdavimo funkcijos ir atlieka visas paprasto laiško funkcijas tik žymiai operatyviau. Čia teismas susidurtų tik su siuntėjo ir adresato nustatymu, kuris mano manymu ir vienu ir kitu atveju turi savų subtilybių.

Rusijos Federacijos 1995 metų vasario 20 dienos Federalinis Įstatymas Nr.24_ФЗ “Apie informaciją, informatizavimą ir informacijos apsaugą”⁶ nurodo tokią dokumentuotos informacijos sampratą: „užfiksuota materialioje laikmenoje informacija, su galimybe ją identifikuoti” (įstatymo 2 str.). Vadinasi, logiškai mąstant, į šią kategoriją pakliūna ir elektroninė informacija, nes ji fiksuojama materialiose laikmenose ir ją nėra sudėtinga atgaminti ar perskaityti. Taip pat veikia ir 1979 metų birželio 29 dienos TSRS Valstybinio Arbitražo Instruktyviniai nurodymai Nr. И_1_4 “Apie įrodymų panaudojimą dokumentuose arbitražinėse bylose, paruoštuose elektroninės skaičiavimo technikos pagalba” (toliau – Instruktyviniai nurodymai), kurie išaiškina, kad “šalys savo reikalavimų ir prieštaravimų pagrindimui arbitražinėse bylose turi teisę arbitražams pateikti dokumentus, paruoštus elektroninės skaičiavimo technikos pagalba. Tokius dokumentus, kadangi juose yra duomenys apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, arbitražinės institucijos turi priimti bendrais pagrindais, kaip rašytinius įrodymus” (1 p.). Taigi elektroniniai duomenys fiksuojami ir prilyginami rašytiniams. Tuo daroma prielaida, kad informacija, esanti skaitmeninėje formoje, nepaisant tam tikrų išskirtinių savybių kaip originalumo, autentifikavimo, patikimumo, rinkimo problemų – yra iš principo ta pati informacija kurią mes galėtume pateikti ir tradicine popierine forma. Nors, be

⁵ The Rules on Electronic Evidence, Adopted by the Supreme Court on July 17, 2001 // <http://www.batasayti.freeservers.com/custom3.html> žiūrėta 2004 09 08

⁶ Федеральный закон об информации, информатизации и защите информации. 1995 г. №24_ФЗ

abejo, rašytinio dokumento tikrai negalima sutapatinti tik su popierine jo forma. Apibrėžiant elektroninį įrodymą, reiktų kalbėti tik apie jo išskirtines savybes kurios susijusios su jo forma, o ne su jo atskleidžiama informacija. Be abejo elektroninė forma dažnai bus informatyvesnė nei tradicinė rašytinio dokumento forma, bet apie tai bus kalbama kituose darbo skyriuose.

Siekiant tinkamai atskleisti elektrinio įrodymo sampratą, jį reiktų nagrinėti lyginant su kitomis įrodymų rūšimis. Ar mes galime prilyginti šiuos įrodymus kažkuriai jau esančiai grupei? Kad pilnai atskleisti elektroninio įrodymo sampratą šis priskyrimas, manau, yra būtinas. Dėl didelės jo apimties jis bus atskleistas sekančiame skyriuje.

Kokia informacija yra svarbi bylos nagrinėjimo metu šalims? Tai bet kokia informacija, galinti atskleisti nagrinėjamų faktų buvimą ar nebuvimą. Šie faktai gali būti įrodinėjami įvairiomis priemonėmis. Šiuo atveju tokių priemonių sąrašas Lietuvoje yra baigtinis. Tarp jų elektroniniai įrodymai neminimi, tačiau daugumoje atvejų gali atstoti išvardintuosius CPK 177 Str. Tarkime, asmeninis ar dalykinis susirašinėjimas, kuris šiuo metu dažniau atliekamas elektroninio pašto pagalba, o ne tradiciniais laiškais. Visi rašytiniai įrodymai galėtų būti pateikiami elektronine forma. Be abejo, čia reiktų kalbėti apie jau minėtas originalo, patikimumo, autentifikavimo problemas. Tačiau nenuginčijamas faktas, kad elektroninė jų versija gal atstoti tradicinę rašytinio įrodymo popierinę formą.

Reiktų atkreipti dėmesį į tokią elektroninę informaciją, kuri niekaip negalėtų egzistuoti ar kažkaip būti reikšminga būdama tradicinėje popierinėje laikmenoje. Vienintelė jos egzistavimo popierinėje laikmenoje prasmė galėtų būti autentiškumo arba autorystės patvirtinimas, kuris vėlgi keltų abejonių, nes jo autentiškumą greičiausiai galėtų patvirtinti tik pats autorius. JAV „Vieningas kompiuterinės informacijos perdavimo aktas“ dokumentą apibrėžia kaip “ Informacija kuri įrašyta apčiuopiamame daikte ar kuri įrašyta elektroninėje ar kitokioje laikmenoje ir yra atgaminama priimtina forma”⁷. Šis apibrėžimas leidžia elektroniam dokumentui turėti tokią pačią galią kaip ir popieriniam. Priimtina forma be abejo pirmiausia suvokiama kaip popierinė, tačiau interpretuojant šią nuostatą galima teigti, jog ir informacijos pateikimas kompiuterio ekrane ar kitoks jos vizualus projektavimas bus vertinamas vienodai, tuo pabrėžiant, kad svarbu ne tai kaip užfiksuota, o kas užfiksuota pateiktoje informacijoje. Tas pats aktas apibrėžia ir kompiuterinę informaciją (šiuo atveju elektroninę) „ tai elektroninė informacija, kuri yra gauta iš arba su kompiuterio pagalba, arba kuri yra tokioje formoje, kad gali būti apdorota kompiuterio. Šis terminas apima taip pat ir padarytas kopijas ir bet kokią informaciją susijusią su padarytomis kopijomis“ (102 str. 10p.)

Kanados „Vieningas elektroninių įrodymų aktas“⁸ Elektroninę informaciją apibrėžia kaip duomenis. Kadangi duomenys gali būti fiksuojami bet kokioje laikmenoje, tai elektroninė jų

⁷ UNIFORM COMPUTER INFORMATION TRANSACTIONS ACT 2000
<http://www.arl.org/info/frn/copy/ucitapg.html> žiūrėta 2004 09 08

⁸ Uniform electronic evidence act // <http://www.law.ualberta.ca/alri/ulc/current/eeect.htm> žiūrėta 2004 11 20

forma nuo kitų skiriasi tik tuo, kad yra saugoma ar sukurta kompiuterinių sistemų ar panašių prietaisų pagalba. Šiuo atveju daromas skirtumas tarp informacijos perdavimo būdų. Jei, tarkime, informacija buvo persiūsta elektroniniu paštu arba perduota kompaktiniame diske, ji bus laikoma elektronine. Tačiau, jei informacija persiūsta fakso aparato pagalba (nebent jis būtų kompiuterinis) ji nebus laikoma elektronine, nes nebuvo jokio faktinio įrašymo į skaitmeninę laikmeną. Taip pat elektronine informacija nebūtų laikomas ir telefoninis pokalbis, nes jis niekur neįrašomas, o tik perduodamas. Bet, tarkime balso pašto žinutė – būtų prilyginta elektroniniai informacijai, nes ji yra įrašoma. Kanados teisėje akcentuojamas būtent įrašymas ar atgaminimas kompiuterinių sistemų pagalba. Kitu atveju informacija patenka po atskiromis įrodinėjimo rūšimis. Šiuo atveju Lietuvoje šie keli paminėti pavyzdžiai taip pat išskirti į atskirą įrodymų rūšį CPK 198 str. mini rašytinių įrodymų perdavimą galiniais telekomunikacijų įrenginiais, prie kurių priklauso ir fakso aparatas. Vieningo elektroninių įrodymų akto komentare teigiama, kad, jei duomenys, kurie matomi kompiuterio ekrane yra išspausdinami popieriuje, tai prilyginama originalui. Visos kitos to dokumento fotokopijos, jau bus traktuojamos kaip rašytinio popierinio dokumento kopijos.

Elektroniniai duomenys Elektroninio parašo įstatyme⁹ apibrėžiami kaip „visi duomenys, kurie tvarkomi informacinių technologijų priemonėmis“. Tvarkymas apima tokius veiksmus kaip: rinkimas, užrašymas, klasifikavimas, grupavimas, kaupimas, saugojimas, keitimas, kopijavimas, sujungimas, atskleidimas, teikimas, naudojimas, naikinimas. Tokius pačius veiksmus galima atlikti tiek su elektroninėje laikmenoje tiek ir su popierinėje laikmenoje saugoma informacija. Vadinasi, remiantis šiais apibrėžimais galime daryti išvadą, jog mūsų įstatymų leidėjas, taip pat kaip ir minėtame pavyzdyje su JAV ar Kanada, daro išvadą, kad skirtumo tarp elektroninio ir popierinio dokumento (informacijos) neturėtų būti, kas, mano manymu, yra visiškai logiška. Informacijos patikimumą ar išsamumą reiktų vertinti jau kiekvienu konkrečiu atveju. Elektroninė forma gali būti iškraipyta ar sugadinta lygiai taip pat kaip ir popierinė, o saugumo užtikrinimo klausimu elektroninė informacija yra daug patikimesnė, vadinasi ir įrodymai bus patikimesni bei sumažės galimybė juos suklastoti.

Remdamasis tuo, kas buvo aukščiau išdėstyta, galėčiau pasiūlyti tokį elektroninių įrodymų apibrėžimą: elektroniniai duomenys, kurie gali būti lengvai perkeltami į tradicinę popierinę formą arba yra aiškiai suvokiami pasitelkus specialius prietaisus, yra surinkti teisėtai bei pakankamai svarūs, kad juos pripažintų teismas - vadinami elektroniniais įrodymais. Kaip jau buvo minėta labai svarbus tokių duomenų požymis – jų leistinumas.

⁹ Lietuvos Respublikos Elektroninio parašo įstatymas // Žin., 2000, Nr. 61-1827

3. Elektroninių įrodymų, kaip atskiros įrodymų rūšies, išskyrimas

Elektroniniai įrodymai, be abejo, yra duomenys, o duomenys gali būti apibūdinami kaip tai, kas duota, kuo remiantis yra daromos išvados.¹⁰ Tai - tam tikra informacija užfiksuota kokio nors pavidalo laikmenoje. Informacijos šaltinis dažnu atveju suvokiamas kaip dokumentas. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodyne¹¹ dokumentas apibūdinamas kaip fiksuota informacija, neatsižvelgiant į tai, koks jos fiksavimo būdas ir informacijos laikmenos (grafiniai darbai, atlikti įvairiais būdais: parašyti ranka, išleisti spaustuvėje, surinkti kompiuteriu, nupiešti ar nubraižyti, vaizdo ar garso įrašai, rašytinius, garsinius, vaizdinius ir elektroninius). Galima sakyti, jog čia jau savaime sutapatinamas popierinis ir elektroninis dokumentai, nes fiksavimo būdas ir laikmenos visiškai neturi reikšmės pagrindinei dokumento funkcijai – informacijos pateikimui atlikti. Galėtume teigti, kad visi šie formatai galėtų būti priskirti vienai įrodymų rūšiai, tačiau tai yra klaidingas įspūdis ne tik dėl to, kad tarkim audiovizualinės medžiagos išskiriamos CPK atskirai, bet ir dėl pačios informacijos iš skirtingų fiksavimo laikmenų surinkimo, pateikimo, įrodomumo specifikos.

1996 m. Jungtinių Tautų Tarptautinės Prekybos Teisės Komisija parengė Elektroninės komercijos pavyzdinį įstatymą kurio 2 str. (a) dalyje nurodo, kad duomenų pranešimas reiškia informaciją, sukurtą, išsiųstą, gautą ar saugomą elektroninėmis, optinėmis ar panašiomis priemonėmis, įskaitant, bet neapsiribojant, elektroninių duomenų apsikeitimą, elektroninį paštą, telegramas, teleksą ar telekopijas¹². Sąvoka apima ne tik patį tokių duomenų siuntimą ar gavimą, bet ir duomenis, kurie yra tiesiog sukurti ar saugomi ne popierinėje formoje (30-31 paragrafai). Elektroninės prekybos įstatymo projektas šią sąvoką apibrėžė panašiai: „sutvarkyta ženklų seka, skirta perduoti informacijai, naudojant informacines technologijas.“¹³

Vadinasi, elektroninius duomenis galima apibrėžti kaip informaciją, sukurtą, gautą, išsiųstą ar išsaugotą elektronine forma. Tai bet kokio teksto, garso, vaizdo, programos ar kitų informacijos išraiškos priemonių pateikimas, kuris teisme gali būti panaudotas kaip faktų įrodymas. Ji yra nemažiau patvari nei popieriniame dokumente užfiksuota informacija, o dažnu atveju - patvaresnė. Be abejo, dėl specialių žinių būtinybės naudojant tokią informaciją, padidėja galimybės ją prarasti ar iškraipyti, taip pat ji yra netiesiogiai skaitoma (

¹⁰ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas // <http://www.autoinfo.lt/webdic/> žiūrėta 2004 09 11

¹¹ Mackevičius R. LR įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. Vilnius. 2001.

¹² UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998, United Nations, New York, 1999.// <http://www.uncitral.org/english/texts/electcom/ml-ecomm.htm> žiūrėta 2004 08 09

¹³ Elektroninės prekybos įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0032518.pdf> žiūrėta 2004 06 23

tais atvejais kai neperkelta į popierinę laikmeną) ir tam tikri specialūs techniniai įrengimai bei procedūros gali būt reikalingos norint ją surinkti.

Elektroninis dokumentas nuo tradicinio dokumento skiriasi tuo, kad jis yra sukurtas, laikomas, naudojamas ir saugomas skaitmeniniame formate, tačiau nepriklausomai nuo to, dokumentas turi atitikti jam teisės aktais nustatytus turinio, struktūros ir konteksto reikalavimus ir išlikti autentiškas, patikimas, vientisas, prieinamas ir galimas naudoti visu savo gyvavimo ciklo metu.

Anot M. Civilkos¹⁴ popieriniai dokumentai atlieka šias pagrindines funkcijas:

- (a) užtikrina, kad dokumentą galėtų visi perskaityti;
- (b) užtikrina, kad dokumentas liktų nepakeistas bėgant laikui;
- (c) leidžia dokumento reprodukciją;
- (d) įgalina duomenų autentiškumą parašo pagalba;
- (e) užtikrina, kad dokumentas būtų priimtinas teismams ir kitoms institucijoms.

Visas šias funkcijas gali atlikti ir elektroninis dokumentas ir dar daugiau, suteikti didesnę saugumą, duomenų aiškumą ir šaltinio identifikavimą.

Elektroninių duomenų samprata užsienyje žinoma jau gana seniai, nes dar 1981 metais Europos Taryba priėmė rekomendaciją Nr. 81 (20), dėl teisės, susijusios su rašytinių įrodymų reikalavimu ir dokumentų bei užrašų kompiuterinių reprodukcijų leistinumu, harmonizavimo¹⁵. Šiame dokumente daugiau nagrinėjamas tradicinių dokumentų saugojimas elektroniniu formatu. 1985 m. Jungtinių Tautų Tarptautinės Prekybos Teisės Komisija (UNCITRAL), remdamasi komisijos generalinio sekretoriaus ataskaita, priėmė rekomendaciją dėl kompiuterinių dokumentų (įrašų) teisinės galios. Šioje rekomendacijoje siūloma peržiūrėti teisės normų, darančių įtaką kompiuteriniams dokumentams kaip įrodymams, panaudojimą bylinėjantis. Siekiama panaikinti kliūtis jų leistinumui bei užtikrinti, kad šios teisės normos atitiktų technologinius pasiekimus, taip pat pateikti atitinkamas priemones teismams, kad jie galėtų įvertinti duomenų esančių šiuose dokumentuose patikimumą¹⁶. Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto (UNIDROIT) 1994 metais išleistuose „Tarptautinių komercinių sutarčių principuose“ nėra reikalaujama, kad sutartys tarp šalių būtų sudaromos popierine forma. Paragrafe 1.2 nurodoma, jog nė vienas iš principų nereikalauja, kad kontraktas būtų sudarytas ar patvirtintas rašytine forma. Jis gali būti sudaromas bet kokia forma, taip pat pasitelkus ir

¹⁴ Civilka M. „Elektroninės komercijos teisiniai aspektai: bendrieji klausimai“ Informatikos teisės centras 2002 // <http://media.search.lt/GetFile.php?OID=92868&FID=269821> žiūrėta 2004 10 01

¹⁵ Council of Europe. Recommendation No. R (81) 20 on the harmonisation of laws relating to the requirement or written proof and to the admissibility of reproductions of documents and recordings on computers.

¹⁶ United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). Recommendation on the Legal Value of Computer Records (1985). // <http://www.uncitral.org/english/texts/electcom/computerrecords.htm> žiūrėta 2004 10 01

liudytojus. 1.3 paragrafe įtvirtinama, kad šalys gali pačios nuspręsti kokia forma bus sudaryta, modifikuota ar nutraukta tarp jų sudaryta sutartis¹⁷. Taip pat pažymima, kad formos laisvumas yra naujų technologijų, kurios yra daug patogesnės ir greitesnės, pasekmė. Be abejojimo šalys turi atsižvelgti į pasirinktos jų sutarčiai taikytinos šalies teisės aspektus.

UNCITRAL Generalinio sekretoriaus ataskaitos¹⁸ 59 paragrafe nurodoma, kad teisinis reguliavimas, kuris reikalauja dokumento, patvirtinančio tam tikrus veiksmus, turėtų būti lygybės ženklą tarp popierinio ir elektroninio dokumento formato.

Taigi, tarptautiniai dokumentai jau senokai reglamentuoja elektroninę dokumentų formą ir jos lygybę su popierinio formato dokumentais, faktiškai palikdamos teisminių tokių elektroninių susitarimų ginčijimą šalių vidaus teisei ir teikdama jai rekomendacijas.

Mūsų teisės aktai, manau, taip pat galėtų būti interpretuojami tokia forma, juolab, kad elektroniniai duomenys turi tam skirtas nesąžiningo panaudojimo apsaugos priemones, kurios nurodytos Civilinio proceso kodekso 184 str., nustatančiame bendrą įrodymų suklastojimo fakto nustatymo procedūrą pasitelkus ekspertus ar kitus įrodymus. Juk Teismas pats tikrai ne visada gali įvertinti ir popierinio dokumento, kuris pateikiamas kaip įrodymas, autentiškumą. Tam skiriama grafologinė rašysenos ekspertizė ar pasitelkiami liudininkai. Mano manymu, pateikiant elektroninius duomenis kaip įrodymus, jų vertinimo, o tiksliau autentiškumo nustatymo procedūra būtų labai panaši. Čia net būtų galima išskirti ir elektroninių įrodymų diskriminavimo klausimą, kuris, manau, daugeliu atveju kyla ne tik iš teisinės bazės netobulumo, bet ir iš sprendžiančių bylas teisėjų bei šalių nenoro ar nemokėjimo tirti bei analizuoti tokius įrodymus, abejojant jų patikimumu ir svarumu.

Įrodymas – tai gauta informacija, kuri patvirtina, kad tam tikri faktai yra tiesa.¹⁹ Rašytinis įrodymas dažnai asocijuojamas su pasirašymo faktu, kaip dokumento autorizacijos garantu, tačiau ši nuostata, mano nuomone, nėra pagrįsta, kadangi egzistuoja nemažai faktų, kai rašytinis (šiuo atveju popierinis) dokumentas neturi būti pasirašomas, o būtent pasirašymo faktas dažniausiai minimas kaip rašytinio dokumento (įrodymo) pranašumas elektroninio atžvilgiu. Tačiau, išsamiau panagrinėjus tam tikrus Lietuvoje susiklosčiusius santykius, pamatysime, kad jau dabar dalis svarbių finansinių dokumentų pripažįstami autentiškais nors jie yra nepasirašomi ar net siunčiami elektroniniu paštu. Štai kad ir sąskaitos, kurias mes kas mėnesi gaudavome iš visų mobilių operatorių ar Lietuvos telekomo. Jose yra tik abonento duomenys ir pokalbių laiko suvestinės. Tai yra reglamentuojama Buhalterinės apskaitos įstatymo 13 - 14 Str. kuris tokioms įmonėms nustato reikalavimus, kokie privalomi rekvizitai turi būti sąskaitoje ir parašas tarp jų

¹⁷ UNIDROIT „Principles of international commercial contracts“ 1994 Rome// <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm> žiūrėta 2004 07 01

¹⁸ A/CN.9/265 – Legal Value of Computer Records (21.02.1985) // http://www.uncitral.org/english/workinggroups/wg_ec/ml-ec-bckdocs/acn9-265.pdf žiūrėta 2004 06 23

¹⁹ Oxford Compact English Dictionary. Oxford University press. 1996;

neminimas.²⁰ Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, sąskaitų-faktūrų forma tapo laisva ir dabar visi suderinimai tarp įmonių gali būti atliekami paprasčiausiu elektroniniu paštu. Tad jau šiuo atveju mes susidursime su elektronine dokumento forma, kuri bus nepasirašyta, nes bus perduota elektroniniu paštu. Netgi pati sąvoka “dokumentas” nereikalauja būtino patvirtinimo. Tarptautinių žodžių žodynas nurodo, kad dokumentas yra raštiškas ko nors paliudijimas, pažymėjimas²¹. Dėl to galima teigti, jog pati dokumento, kaip įrodymo, paskirtis yra tik raštiškas paliudijimas ir tikrai nebūtinai pasirašytas. Juolab, kad dabartinis Civilinio proceso kodeksas kaip rašytinį įrodymą traktuoja ir asmeninio susirašinėjimo medžiagą (CPK 197 str.), kuri tikrai ne visada būna pasirašyta ir jos autentiškumas dažnai nustatomas ekspertų ar liudininkų pagalba. Čia aš norėčiau pateikti, mano manymu, visišką analogiją su elektroninio pašto susirašinėjimu, kuris šiuo metu šimtus kartų lenkia įprastinį. Elektroninio pašto žinutės taip pat turi identifikavimo mechanizmus, tikslų jos išsiuntimo laiką, siuntimo kryptį ir kitus identifikacijos parametrus, kuriuos nesudėtingai gali nustatyti net ne ekspertas.

Elektroninės pašto žinutės dabar jau yra klasikinės elektroninių duomenų pavyzdys, buvęs daugeliui mažai žinomas prieš keliolika metų, tačiau dabar tapęs itin svarbia bendravimo priemone. Tai - greitas ir efektyvus bendravimo būdas, saugomas elektronine forma. Būtent dėl to vis dažniau elektroninis laiškas tampa įrodinėjimo priemone. Jis nesunkiai autorizuojamas ir net pasinaudojus spausdinimo funkcija tiesiai iš elektroninio laiško skaitymo programos, mes kartu su tekstu gausime ir siuntėjo bei adresato identifikacinius rekvizitus: pašto dėžučių abonentinis adresus, laiką kada buvo siųsta žinutė, jos anotaciją. Čia pateikiu pavyzdį kaip atrodytų atspausdintas elektroninis laiškas.

Matome siuntėją kuris nurodytas laukelyje **From**, kada išsiųstas laiškas laukelyje **Sent**, kam buvo siųstas laiškas laukelyje **To**, laiško anotacija **Subject**, bei laiško turinį.

-----Original Message-----

From: Ernestas [mailto:ep@vero.lt]
Sent: Sunday, October 31, 2004 1:49 PM
To: ep@vero.lt
Subject: El irodymai

1 pvz. Elektroninis laiškas

Belieka įrodyti, kad pašto adresai priklausė vienam ar kitam asmeniui. Šiuo atveju laiškas buvo išsiųstas sau pačiam. Taip pat priklausomai nuo naudojamos elektroninio pašto

²⁰ Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. IX-574;

²¹ Tarptautinių žodžių žodynas. Vyriausioji enciklopedijų redakcija, Vilnius, 1985

programos, siūsti ir ištrinti laiškai išlieka programos atmintyje ir juos nesunkiai galima peržiūrėti ir taip įrodyti siuntimo faktą būtent iš tam tikros pašto dėžutės.

Staigus su kompiuterizacija susijusių nusikaltimų ir turtinių ginčų augimas skatina teisėsaugininkus bei mokslininkus aiškintis, kaip išgauti elektroninius įrodymus, saugomus kompiuteriuose. Pavyzdžiui, JAV elektroniniai duomenys kaip įrodymai buvo pradėti naudoti civilinėse bei administracinėse ir tik vėliau Aukščiausiasis Teismas patvirtino jų panaudojimą baudžiamosiose bylose. Tokie elektroniniai duomenys kaip kompiuterių tinklų įrašai (computer network logs), elektroniniai laiškai, teksto redagavimo programomis sukurti įrašai, nuotraukų skaitmeninės kopijos saugomos kompiuterinėse laikmenose, bylose gali tapti svarbiais, kartais netgi esminiais įrodymais.

Galime vėl paminėti tradicinį pavyzdį - elektroninį laišką. Įvairių šalių teisminė praktika skiriasi, tačiau dažniausiai elektroninis laiškas gali tapti svariu įrodymu byloje. Pavyzdžiui, diskriminacijos dėl lyties byloje Strauss prieš Microsoft²² JAV. Ieškovė gindama savo poziciją daugiausia rėmėsi elektroniniais laiškais, kuriuos teismas pripažino leistiniais įrodymais byloje. JAV Kalifornijos valstijos bylose elektroniniai laiškai yra leistini įrodymai, jei yra susiję su byla. Byloje Aguimatang prieš Kalifornijos Valstijos loterijas²³ teismas nusprendė, jog terminas „raštas“ gali būti suprantamas ir kaip informacija išsaugota elektronine forma. Remiantis Kanados teismų praktika, elektroninis laiškas kaip įrodymas vis dažniau naudojamas komerciniuose, baudžiamuosiuose, šeimos, darbo ir kituose civiliniuose ginčiuose. Kalbant apie komercines–prekybines bylas, Ontario Aukščiausiasis Teisingumo teismas pripažino elektroninį paštą kaip įrodymą, naudojamą teisiniuose ginčiuose. Šalys komerciniuose santykiuose naudojo kasdienes elektroninius laiškus, kuriais bendravo viena su kita. Pavyzdžiui, tiesioginės maklerių kompanijos Robert byla, kurioje Teismas pripažino bendravimą elektroniniu paštu tarp šalių įprastiniu ir nustatė, kad ginamasis nesilaikė šio įpročio nepranešdamas ieškovui elektroniniu paštu apie klaidą, kurią jis padarė ieškovo sąskaitoje. Šioje byloje ieškovo išsaugotas elektroninis laiškas padėjo įrodyti jo reikalavimą²⁴. Byloje Labrash prieš Labrash²⁵, elektroninis laiškas buvo nenaudingas prašančiojo siūlymui sumažinti vaiko globos mokesčių. Prašytojas paliudijo, kad jo finansinė padėtis visiškai pasikeitė ir kad jis nebeturi jokio turto. Teismas išsiaiškino, kad jis įformino savo turtą kitų žmonių vardu. Teismas rėmėsi elektroniniu laišku, kuriame prašytojas gyrėsi, kad turi dvi nuosavas įmones. Supažindintas su šiais laiškais vyriškis pareiškė, kad jis

²² Strauss v. Microsoft Corporation, 1995 U.S. Dist LEXIS 7433 (S.D.N.Y.) // www.mbc.com/db30/cgi-bin/pubs/ITEC_Jun_97.pdf žiūrėta 2004 07 20 ;

²³ Aguimatang v. California State Lottery, 234 Cal. App. 3d 769 (1991) // <http://www.courtinfo.ca.gov/opinions/documents/B161797.PDF> žiūrėta 2004 07 20;

²⁴ Robert v. Versus Brokerage Services Inc., [2001] O.J. No. 1341 (S. C. J.) // <http://www.canlii.org/bc/cas/bcpc/2002/2002bcpc535.html> žiūrėta 2004 07 20;

²⁵ Labrash v. Labrash, [2001] O.J. No. 2946 (O. C. J.) // http://www.innovationlaw.org/lawforum/pages/Bailey_What_Litigators.doc žiūrėta 2004 07 20;

melavo savo laiške. Teismas suabejojo prašytojo patikimumu ir atmetė jo pasiūlymą pakeisti paramos dydį.

Taigi, iš aukščiau pateiktos medžiagos darytina išvada, jog elektroninis formatas vienoje iš labiausiai išsivysčiusių pasaulio šalių JAV ir Kanadoje jau nesudaro kliūčių įrodinėjant tam tikrus faktus civilinėse ar baudžiamosiose bylose. Pažvelgę į artimesnės savo kaimynės – Rusijos teisminę ir teisinę praktiką, mes taip pat pamatysime, jog elektroninės informacijos, kaip įrodinėjimo priemonės, panaudojimas sparčiai vystosi ir ten. Juolab, kad įstatymų reglamentuojančių elektroninės informacijos panaudojimą jie turi daugiau ir, be abejo, dėl šalies dydžio teisminė praktika taip pat gausesnė.

Rusijos Federacijoje bazinis šalies norminis aktas šiuo metu reglamentuojantis elektroninius informacinius santykius išskylančius naudojant Internetą, yra 1995 metų vasario 20 dienos Federalinis Įstatymas Nr.24_ФЗ “Apie informaciją, informatizavimą ir informacijos apsaugą” (toliau – įstatymas “Apie informaciją”)²⁶.

Be svarbių apibrėžimų, taikomų informaciniams ryšiams, įstatyme “Apie informaciją” 5 str. apibrėžia sąvoką “Informacijos dokumentavimas”. Pagal ją, informacijos dokumentavimas yra būtina sąlyga informacijos įtraukimo į informacinius išteklius sąlyga, o dokumentas, gautas iš automatizuotos informacinės sistemos, įgauna juridinę galią pagal Rusijos Federacijos įstatymus jį pasirašius pareigūnui.

Vis dėlto šiuo metu nei nurodytos pareigūno pasirašymo, nei dokumentavimo tvarkos, kurią pagal 5 str. nustato valstybinės valdžios institucijos, atsakingos už tokių reikalų tvarkymą, dokumentų ir jų masyvų standartizavimą, Rusijos Federacijos saugumą, plačiam ūkinės veiklos subjektų ratui įstatymais neužfiksuota. Yra keletas žinybinių poįstatyminių aktų, susijusių su elektroninių dokumentų srautų klausimais, tačiau jie nukreipti tik į ribotą subjektų ratą, besispecializuojančių kokioje nors konkrečioje ekonomikos srityje, pvz.: 1998 kovo 12 dienos Centrinio Rusijos Federacijos banko Nuostatai.

Įstatymo “Apie informaciją” 5 str. 3 skyrius nurodo elektroninį skaitmeninį parašą kaip priemonę, kuria galima patvirtinti dokumentus juridškai, kuomet jie saugomi ir perduodami automatizuotų informacinių ir telekomunikacinių sistemų pagalba. Vis dėlto ši dabartinės teisminės praktikos norma susijusi su Interneto panaudojimu nėra aktuali, nes kol kas visi precedentai sutelkti ties veiksmais susietais su laisvai prieinamų informacinių išteklių sukūrimu ir panaudojimu, ir šiais atvejais informacijos apsikeitimas naudojant elektroninį skaitmeninį parašą, nevyksta, skirtingai, pavyzdžiui, nuo situacijų kai sudaromos sutartys, apsikeičiant elektroniniais dokumentais, kuomet elektroninis parašas yra tikslingas. Šiuo metu Rusijoje yra daugybė dokumentų, sietinų su elektroniniu skaitmeniniu parašu, reglamentuojančių ar teikiančių

²⁶ Федеральный закон Об информации, информатизации и защите информации 1995 г. №24_ФЗ

rekomendacijas, kaip juo naudotis ūkinėje veikloje. Pagrindinis yra 2002 metų sausio 10 dienos Federalinis Įstatymas Nr. 1_Φ3 “Apie elektroninį skaitmeninį parašą“. Taip pat, pavyzdžiui, iš teisminės valdžios dokumentų galima išskirti 1994 metų rugpjūčio 19 dienos Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Arbitražinio Teismo laišką Nr. C1_7/Oπ_587 “Kai kurios rekomendacijos, priimtos pasitarime apie teisminę arbitražinę praktiką”, 1995 metų birželio 7 dienos Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Arbitražinio Teismo laiškas Nr. C1_7/Oз_316.

Įstatyme “Apie informaciją” yra svarbi norma nustatanti dokumentuotos informacijos supratimą: “dokumentuota informacija (dokumentas) – užfiksuota materialioje laikmenoje informacija, su galimybe ją identifikuoti” (įstatymo 2 str.). Nesant tvarkos informacijos dokumentavime galima padaryti išvadą, kad, jei informacija yra materialioje laikmenoje – Internetinio tinklo serveryje ir ją galima vienareikšmiškai identifikuoti veikiančios adresavimo sistemos pagalba, tai ją galima priskirti prie dokumentuotos kategorijos ir tokiais laikyti informacijos išteklius Interneto tinkle (puslapiai, svetainės, serveriai) ir iš įstatymo pusės. Vadinasi Rusijoje elektroninis įrodymas priskirtinas prie rašytinių įrodymų grupės.

Naudojant įrodymus, gautus informacinių technologijų pagalba bendrai ir iš Interneto tinklo konkrečiai, iškyla viena neišspręsta teorinė problema – originalo ir kopijos atskyrimas bei informacijos kurią matome kompiuterio monitoriuje ir jos išspausdinto varianto skirtingumas. Dar daugiau, pavyzdžiui, kuomet vartotojas atspausdina spausdintuvu iš naršyklės programos ekrane matomą turinį, kuriame atvaizduoti vieni ar kiti informaciniai ištekliai, spausdinant prie šio atvaizdo pridama speciali informacija (apie išspausdinimo laiką, išspausdinamo ištekliaus adresą). Tokiu būdu išspausdinimas popieriuje, kuriame patikimai atspindimas Interneto tinklalapio turinys, nėra, griežtai tariant, to puslapio kopija. Be to, kuomet ginčo sprendimui reikia dokumento originalo, teismui turi būti pateiktas pirmasis egzempliorius. Traktuojant šią normą pažodžiui, bet prieštaraujant sveikam protui, teismui susipažinimui turi būti pateiktas serveris, kuriame yra tas ar kitas failas (byla). Tačiau serverio informaciją ne visada galima prilyginti rašytiniam įrodymui, kadangi be atitinkamos programos panaudojimo, tai bus tik kodas kuris pats savaime nėra ta informacija kuri matoma monitoriaus ekrane. Sisteminiai arba vykduojantieji failai negali būti perkelti į popierinę laikmeną, nes tai nėra tikslinga informacijos atgaminimo požiūriu. Šios informacijos prigimtis yra ne atiduoti informaciją, o kontroliuoti kompiuterio ar serverio darbą, bei padėti fiksuoti informaciją. Tokius failus (jų yra ir daugiau) reikėtų priskirti atskirai įrodymų grupei, kuri būtų renkama ir vertinama specifiskai, atsižvelgiant į jos paskirtį ir funkcijas. Mano nuomone, duomenis reiktų vertinti tokioje formoje ir tokioje terpėje kurioje jie buvo sukurti, nes tuomet mes galime sužinoti daugiausia informacijos apie juos. Be abejo popierinė forma turi savo pranašumą, nes ją daug lengviau patvirtinti tradiciniais parašais ar notariniais veiksmais, bet taip bus jau nelabai ilgai.

Grįžtant prie kopijos ir originalo problemos negalima tvirtinti, kad teisminėje praktikoje nagrinėjama problema yra esminė, tačiau atsižvelgti tyrinėjant ir vertinant įrodymus į tai, kad proceso supratimu “kopija” elektroninės informacijos panaudojimo situacijoje turi reikšmę, besiskiriančią, sakykim, nuo “popierinės” sutarties kopijos, gautos kopijavimo technika, būtina. Reiktų suprasti ir tai, kad ne bet kokius pranešimo duomenis galima prilyginti teismo reikalaujamam originalui ar nuorašui ir juo labiau pasirašytam. Nors sąvoka „originalas“ kalbant apie elektroninius duomenų pranešimus yra pakankamai kebli tuo požiūriu, kad vienas iš elektroninės formos ypatumų yra jos kopijos identiškumas originalui (kalbama apie elektroninį formatą), taip pat, jei taip galima išsireikšti, jos polinkis kopijuotis, nes įrašant informaciją į kitą laikmeną ar išsiunčiant ją elektroniniu paštu, ji lieka pas siuntėją, o adresatas gauna lygiai tokią pačią kopiją. Popierinio formato atveju, kopija gali būti patvirtinta šalių parašais arba notariškai, o elektroninės informacijos atveju to padaryti negalima. Informacijos perkėlimas į popierinį formatą nėra problemos sprendimas, nes į popierių persikels šiek tiek kitokia informacija nei matoma ir naudojama skaitmeninėje formoje. Jau anksčiau minėtame Kanados „ Vieningame elektroninių įrodymų akte“ teigiama, kad jei duomenys kurie matomi kompiuterio ekrane yra išspausdinami popieriuje, tai prilyginama originalui, tačiau visos kitos to dokumento fotokopijos, jau bus traktuojamos kaip rašytinio popierinio dokumento kopijos. Vadinasi, originalas kalbant apie elektroninę informaciją, šiuo atveju bus tik tiesiogiai iš kompiuterio išspausdintas vaizdas su informacija. Rusijos Federacijoje elektroninio dokumento kopijos gali būti pagamintos (išspausdintos) kaip popieriniai dokumentai, patvirtinti autoriaus parašu arba patvirtinti įgalioto asmens parašu. Elektroninių dokumentų kopijos popieriuje turi atitikti RF įstatymų ir kitų normatyvinių aktų reikalavimus ir valstybinius standartus.

Dar vienas sprendimas buvo pateiktas GOST'e 6.10.4_84, kur įvedama mašininės laikmenos ir mašinogramos originalo, dublikato ir dokumento kopijos kategorija:

- „dokumento originalu mašiniame nešiklyje laikomas pirmasis dokumento įrašas mašininėje laikmenoje, turinčiame nurodymą, kad šis dokumentas yra originalus.
- Mašinogramos originalu yra pirmasis dokumento egzempliorius atspausdintas skaičiavimo technikos priemonėmis popieriuje ir turintis nurodymą, kad šis dokumentas yra originalus.
- Dokumento dublikatais mašininėje laikmenoje yra visi vėlesnieji, autentiški turiniu dokumento įrašai mašininėje laikmenoje ir turintys nurodymą, kad šie dokumentai yra originalūs.
- Mašinogramos dublikai yra visi vėlesnieji, autentiški turiniu spaudiniai popieriuje ir turintys nurodymą, kad šie dokumentai yra originalūs.

- Dokumento kopijomis mašininėje laikmenoje ar mašinogramoje yra dokumentai, perrašyti iš originalo ar dokumento dublikato mašininėje laikmenoje ar mašinogramoje į kitą informacijos laikmeną, autentiški turiniu ir turintys nurodymą, kad šie dokumentai yra originalūs” (p. 3.2–3.4).

Rusijoje, teisminių nagrinėjimų metu teismas daugeliu atvejų išklauso šalių bei liudininkų paaiškinimus ir susipažįsta su raštiškais įrodymais, pateiktais popieriuje. Turimais duomenimis, teismas nė karto nesinaudojo galimybe betarpiškai susipažinti su aplinkybėmis, susijusiomis su teisių pažeidimu Internete, savarankiškai naudojant kompiuterinę įrangą ir Internetą. Galima sakyti, kad betarpiškai tiriamos tik informacijos kopijos. Visose bylų posėdžiuose vykdavo kompiuterių ekranų turinio spaudinių tyrimas, gautų iš šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų. Tyrimo metu, apklausiant Lietuvos teismų teisėjus susidūrusius su elektroninių įrodymų panaudojimu bylose, jie taip pat teigė, jog elektroninę informaciją vertindavo spausdintinėje formoje kurią pateikdavo šalys bei kiti asmenys. Šis vertinimas nors yra matomai patogesnis teismui, tačiau turi elementarių trūkumų. Kaip akivaizdus popierinės formos ir šiuo atveju originalo problema gali būti pavyzdys, jei teismui reiktų pateikti sąsajos tarp dviejų interneto svetainių buvimą. Sąsajos svetainėse atliekamos hipertekstinės nuorodos pagalba kuri sukuriama HTML (Hypertext markup language) programavimo kalba. Jei šiuo minimu atveju svetainėse esanti informacija būtų pateikta spausdintinėje formoje pasinaudojus galimybe atspausdinti monitoriaus rodomą vaizdą, mes niekaip negalėtume pamatyti ar įrodyti, jog tarp šių dviejų svetainių egzistuoja organizacinis-techninis ryšys nuorodos pagalba. O jei teismas pasinaudotų galimybe vertinti tokią informaciją jos natūralioje aplinkoje, (internetinėje terpėje, arba išsaugojus atskirus puslapius kompiuterinėse laikmenose) tokios problemos neiškiltų. Tad iš principo pateiktas popierinis variantas neatliks originalo funkcijos, vadinasi negalėtų būti laikomas lygiaverčiu originaliam elektroninės formos dokumentui. Šiuo atveju spausdintinė forma neturėtų būti taikoma. Apibendrinant originalumo klausimą, manau būtų keli šios problemos sprendimo variantai:

1. šalims sutikus jog išspausdinti popieriuje elektroniniai įrodymai atitinka originalą su visomis jam būdingomis savybėmis;
2. teismas vertina pateiktus įrodymus kaip originalius tokioje formoje kokioje jie buvo sukurti, užfiksuojant juos kompiuterinėje laikmenoje. Šiuo atveju bus aiškios visos vertinamų įrodymų funkcijos kurios gali būti ne tik informacinės, o autoriaus ar kitų susijusių su dokumento originalumu klausimų išsiaiškinimas būtų jau įrodinėjimo objektas. Čia gali būti pasitelkta ekspertizė;
3. pateikiama elektroninė informacija pasirašyta elektroniniu parašu arba patvirtinta institucijos kuri ją sukūrė;

Kalbant apie elektroninio įrodymo priskyrimą įrodymų grupei, jei egzistuoja visos originalo pateikimo galimybės, tuomet elektroninius įrodymus visuomet vertinsime kaip rašytinius, nes kitokio logiško pasirinkimo tiesiog nebūtų. Kitaip, pirmuoju atveju įrodymai būtų vertinami kaip rašytiniai, antruoju atveju galėtų būti išimčių ir tam tikrais atvejais elektroninę informaciją reiktų išskirti į atskirą įrodymų grupę.

Įdomūs įrodymai buvo svarstomi RAB "PromoRU" – RAB "Pažintinė knyga plus" byloje. Tyrimo eigoje ieškovas pateikė teismui prieglobsčio tiekėjo (hosting) informacinių resursų failų spaudus palaikančio ieškovo informacinius resursus ir spaudus iš populiaros paieškų programos duomenų bazės "Aport" (adresas Internete – www.aport.ru). Ginčo esmė, kad atsakovo paieškos sistemos mechanizmas suteikė laisvą prieigą prie dar neišleistos ieškovo knygos, tuo pažeisdamas jo autorius teises. Nurodytos paieškos sistemos darbo mechanizmas (kaip, beje, ir kitų paieškos sistemų) paprastas: automatiniam režime speciali programinė įranga, patalpinta specializuotuose Interneto serveriuose, skenuoja tekstinę informaciją, esančią prijungtuose prie Interneto serveriuose, po to gauta informacija tam tikru būdu rūšiuojama ir patalpinama duomenų bazėje, prie kurios yra prieiga ir vartotojai jos pagalba sužino adresus ir reikiamų jiems informacinių resursų turinį.

Bylos nagrinėjimo pirminėje instancijoje metu atsakovas pareiškė, kad ieškovo pateikti "virtualūs" įrodymai negali liudyti ieškovo autorinių teisių pažeidimo kadangi yra neleistini. Savo pozicijos patvirtinimui jis rėmėsi įstatymo "Apie informaciją" 5 str., 2 p. blanketine norma, pagal kurią dokumentas, gautas iš automatizuotos informacinės sistemos įgauna juridinę galią tik jį pasirašius pareigūniui pagal tvarką, nustatytą Rusijos Federacijos įstatymais. Vis dėlto teismas įvertino nurodytą medžiagą kaip leistiną, nepaisant to, kad reikalavo atitinkamos autorizacijos, kuri iš tikro nėra būtina, nes vėl gi tokiems įrodymams pripažinti turėtų pakakti technologinės ekspertizės.

Remiantis aukščiau išdėstyta medžiaga, galima apibendrinti, kad Rusijoje iki šiol teismo procesuose buvo naudojami klasikiniai įrodymų gavimo ir tyrimo būdai. Ir nors posėdžius vedė teisėjai besispecializuojantys intelektinės nuosavybės bylose, metodikų trūkumas atliekant ekspertizes, renkant ir vertinant elektroninius įrodymus, pavertė santykinai nesudėtingus ginčus į ilgalaikius ir dramatiškus procesus. Vis dėlto, Rusijoje palaipsniui ryškėja tie metodiniai reikalavimai, kurie turi būti įvertinti svarstant ginčus susijusius su elektronine erdve ir Lietuvos teismuose: būtinybė įvertinti ne tik popierinius elektroninės informacijos spaudus, tačiau ir išsireikalauti informaciją iš informacinės paslaugos tiekėjo, vertinti informaciją jos natūralioje aplinkoje ir, esant reikalui, skirti specializuotą ekspertizę ar įtraukti į procesą ekspertus.

Manau visiškai aišku, jog ir Lietuvos teisminė praktika vis dažniau susidurs su tokiomis bylomis, kuriose šalys norės pasinaudoti elektronine informacija, juolab kad tokios informacijos apsikeitimo mastai auga.

Anksčiau galiojusio Civilinio proceso kodekso 73 str. nurodė, jog rašytiniai įrodymai yra aktai, dokumentai, reikalinis ir asmeninis susirašinėjimas. Dabartinis Civilinio proceso kodeksas 197 Str. faktiškai palieką tą patį rašytinio įrodymo apibrėžimą tik atsiranda papildymas terminas “kitokie raštai”. Žvelgiant į dabar galiojantį CPK galime teigti, jog jame įtvirtinamas technologiškai neutralus įrodinėjimo priemonių sąrašas, kuris nesuteikia jokio prioriteto nei popieriniams nei kitiems materialios formos įrodymams. CPK vardindamas baigtinį įrodinėjimo priemonių sąrašą, pamini ir rašytinius įrodymus, kurie, remiantis technologinio neutralumo ir ekvivalentiškumo principais taikytinai rašytinei formai (kuri neturėtų būti suvokiama tik kaip popierinė) apimtų ir elektroninius dokumentus jei jie perduoti telekomunikacijų galiniais įrenginiais (CPK 192 str. 2 punktą). Jis gali būti sukurtas ir kompiuteriu bei išsaugotas nepopierinėje laikmenoje, tačiau turi turėti atitinkamą teksto apsaugą - elektroninį parašą. CPK nėra išskirtas saugus ar paprastas elektroninis parašas. Galima daryti prielaidą, jog įstatymų leidėjui užtenka, kad asmuo patvirtintų šaukimo gavimą paprastu elektroniniu parašu. Juo labiau, nėra išskirtas skaitmeninis ir elektroninis parašas tuo iš principo juos sutapatinant. Elektroninis parašas yra labai plati sąvoka, kuri apima ir skaitmeninį. Pati sąvoka „elektroninis“ yra technologiškai neutrali, nes apims bet kokią į elektroninį formatą perkeltą asmens ar dokumento identifikatorių (skenuotą parašą, dokumento BAR kodą). Skaitmeninis parašas grindžiamas viešojo rakto principu ir kriptografija (užkodavimu ir atkodavimu), taigi yra technologiškai apibrėžtas.

Parašas ne visada užtikrina teksto, išdėstyto dokumente, apsaugą. Net vertindamas rašytinius įrodymus išdėstytus popieriuje (tarkime sutartį), teismas praktiškai niekada nekvestionuoja jos nepasirašytų puslapių originalumo, jei dokumento paskutiniame puslapyje yra parašas. Todėl , vertinant elektroninio dokumento originalumą, teismas turėtų nustatyti viso teksto bei šalių autentiškumą bei apsaugos laipsnį, tačiau netaikyti pernelyg griežtų, ribojančių tokių įrodymų priimtumo kriterijų, nediskriminuoti elektroninių įrodymų tik dėl jų formos taikant griežtesnius reikalavimus nei popieriniam analogui. Juolab pažymėtina ir tai, kad LR Aukščiausiojo teismo praktikoje jau ryški tendencija pripažinti, kad rašytinis dokumentas nuo to, kad jis yra duomenų pranešimo formoje ir perduodamas telekomunikacijų tinklais, šios formos nepakeičia. Tai parodo ir mano atliktas tyrimas.

Taigi iš mano pateiktų pavyzdžių galima daryti išvadą, jog dokumento skaitmeninis formatas ir kad jo perdavimas telekomunikacijų tinklais tikrai nedaro įtakos jo turiniui ar svarbai ir galima teigti, kad UNCITRAL Elektroninės komercijos pavyzdinio įstatymo 6 str. nuostata, jog rašytiniu dokumentas pripažįstamas, kai jame esanti informacija yra prieinama taip, kad ja būtų galima pasiremti – turėtų būti taikytina ir Lietuvoje.

Kaip jau minėjau, buvusio Elektroninės prekybos įstatymo projekto 2 str. 2 dalis siūlė tokį apibrėžimą: „Elektroninių duomenų pranešimas - sutvarkyta ženklų seka, skirta perduoti

informacijai, naudojant informacines technologijas²⁷. Pas mus akcentuojama perdavimo funkcija. Taip pat pažymėtina, jog projekto 9 str. 1d. prilygino elektroninius duomenis rašytiniams dokumentams. Civilinio proceso kodeksas kalbėdamas apie įrodymus 177 Str.²⁸ atskirai išskiria tik vaizdo ir garso fiksavimą, o 197 Str. kalbėdamas apie rašytinius įrodymus - elektroninės jų formos nemini. O štai Civilinis kodeksas 1.73 str.²⁹, apibrėždamas rašytinio sandorio formas, kalba ir apie tai, kad jis gali būti sudarytas perduodant pasirašytus dokumentus telekomunikacijų galiniais įrenginiais. Kyla natūralus klausimas, kodėl įstatymų leidėjas išskiria tik galiniais telekomunikacijų įrenginiais perduodamus dokumentus? Ar informacija kuri bus perduota paprasto kompaktinio disko, ar perduota iš vieno kompiuterio į kitą pasinaudojant tinklo plokštę (sujungus kompiuterius į tinklą) jau bus neleistina įrodymo priemonė? Juk galinis įrenginys pats savaime nelaiduoja dokumento tikrumo. Tačiau šią problemą nagrinėsiu tolimesniuose savo darbo skyriuose.

Dažnai elektroniniai duomenys kaip įrodymai naudojami reguliuojant tam tikrus specifinius santykius, kurių specifiškumą lemia tai, kad jie formuojami tik skaitmeniniu būdu. Sprendžiant tokius ginčus teismuose, gauti elektroniniai duomenys yra šių bylų pagrindas. Čia pateksiu keletą pavyzdžių santykių kuriuos galima įrodyti tik elektroninės informacijos pagalba (jei ji bus pripažinta įrodymu).

Tie, kurie daro nusikaltimus šiandien, nepraleido kompiuterinės revoliucijos. Vis didėjantis nusikaltėlių skaičius naudoja pranešimų gaviklius, mobiliuosius telefonus, nešiojamus kompiuterius ir tinklo paslaugas. Kai kuriais atvejais patys kompiuteriai net išprovokuoja nusikaltimus, ar net specifiniai nusikalstami veiksmai atsirado tik dėka kompiuterizacijos bei internato. Pavyzdžiui, internetas gali būti panaudotas išsiųsti laišku, kuriuo grasinama mirtimi; taip pat puiki erdvė taip vadinamiems kompiuterių piratams (haker'iams) veikti, siunčiant virusus arba transliuoti vaikų pornografiją. Kalbant apie civilinę teisę liečiančius pažeidimus, manau, aiškus lyderis būtų elektroninis šiukšlinimas (spamming). Nemanau, kad yra nors vienas asmuo, kuris turi elektroninio pašto dėžutę ir negavo laiškelio su reklaminiu pranešimu nuo neaiškaus adresato su visiškai jo nedominančiu tekstu. Šių laiškų daromi nuostoliai skaičiuojami milijardais. Viena tokia byla buvo sprendžiama ir Lietuvos tesimų: Ž.Budros IĮ "Sėkmės sistemos" v. AB "Lietuvos telekomas" Kitais atvejais, kompiuteriai paprasčiausiai tarnauja kaip patogi nusikaltimų įrodymų saugojimo priemonė. Pavyzdžiui, narkotikų prekeivis savo kompiuterio failuose gali laikyti sąrašą žmonių, kurie yra jam skolingi, arba laikyti informaciją šantažuojančią kitą asmenį. Interneto terpė gali būti ir garbės bei orumo pažeidimo priemonė. Tarkime, byloje

²⁷ Elektroninės prekybos įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0032518.pdf> žiūrėta 2004 06 23

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-743;

Starošaitė v. Kaliačių³⁰ kuri šiuo metu gražinta Vilniaus 3 apylinkės teismui. (papildyti apklausus teisėjus). Šioje byloje pagrindinis įrodymas yra straipsniai iš internetinių vartų Delfi. Teismas šiuos įrodymus vertina kaip rašytinius, taip pat analizuoja ne tik išspausdintas iš interneto tekstų kopijas, bet ir vertina šiuos įrodymus jų atsiradimo terpėje, pačiame internete. Norėčiau pabrėžti, kad šiuo atveju tai daroma teisėjo iniciatyva, nes to daryti jis tikrai neprivalo ir galėtų pasitenkinti išspausdintomis kopijomis.

Galima teigti, kad dauguma užsienio šalių ir teisės ekspertų priskiria elektroninius įrodymus rašytinių įrodymų rūšiai. Aš manyčiau, kad ši nuostata teisinga vertinant elektroninius dokumentus kurie neparanda savo prasmingumo juos išspausdinus.

LR CPK 198 str., reglamentuodamas rašytinių įrodymų pateikimą, nustato, kad dokumento rašytinei formai prilyginami dalyvaujančių byloje asmenų pasirašyti dokumentai, įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka perduoti telekomunikacijų galiniais įrenginiais.

Terminas “pasirašyti dokumentai” nenumato jokių papildomų reikalavimų, todėl galima teigti, kad elektroninis dokumentas, išspausdintas ir patvirtintas išspausdinusio byloje dalyvaujančio asmens parašu turėtų būti pripažįstamas tinkamu įrodymu. Šiuo atveju šalys gali panaudoti elektroninius įrodymus, o teismas juos pripažinti leistiniais, nes jie perkeliama į popierinę formą ir pasirašomi. Taip realiai nepažeidžiamas įrodymų lestinumo principas. Tačiau tokiais bus pripažinti tik dalyvaujančių byloje asmenų pateikti elektroniniai dokumentai. Kitų asmenų arba institucijų išduoti dokumentai turėtų būti tik popieriniame formate.

Elektroniniai duomenys, kurie perkelti į popierinį formatą praras savo prasmę ar negalės būti suprantami – turėtų būti išskirti atskirai prie įrodinėjimo priemonių. Tokie dalykai kaip kompiuterinės programos geriausiai atvaizduojamos savo natūralios veikimo aplinkos kontekste. Šiuo atveju tai būtų duomenys, kurie panaudojus specialią kompiuterinę techniką atlieka vienas ar kitas funkcijas, o perkėlus juos į popierinį variantą jie virstų tik kažkokio programinio kodo dalimi, kurio veikimo įrodomumas popieriniame formate būtų tik teorinis. Dėl to, mano manymu, reiktų elektroninius įrodymus išskirti į dvi grupes. Pirmoji grupė patektų po rašytiniams įrodymams taikomomis taisyklėmis ir reikalavimais. Tai būtų tokie įrodymai, kurie , pateikus juos tradicinėje išspausdintoje formoje, neprarastų savo prasmės ir funkcionalumo. Paprasčiausias pavyzdys galėtų būti MS Word programoje surinktas tekstas arba elektroninis laiškas. Kita grupė - įrodymai, kurie dėl savo specifinių savybių ar funkcijų kurias atlieka savo kasdieninėje, tradicinėje aplinkoje – prarastų šias savybes ir perkėlus į popierinę laikmeną negalėtų tinkamai atskleisti savo paskirties ar funkcijų. Pavyzdžiu galėtų būti jau mano minėta sąsaja tarp dviejų tinklapių, ar kažkokios informacijos pasiekiamumas tam tikrame serveryje. Tokius įrodymus galima būtų vadinti tiesiog elektroninės programos ir jų sudedamosios dalys.

³⁰ Vilniaus 3-iasis apylinkės teismas. Starošaitė v. Kaliačius Nr.2-4540-14104

4. Elektroninių įrodymų leistinumą bei svarumą aspektai civiliniame procese užsienio šalyse ir Lietuvoje

Savo darbe jau minėjau JAV, kuri yra viena iš lyderių naudojant elektroninės informacijos apskaitos priemones, taip pat Didžiosios Britanijos, kaip vakarų Europos žemyno atstovės, praktiką, Rusiją bei tarptautinių organizacijų požiūrį ir nuostatas.

Šioje darbo dalyje panagrinėsiu šalies kuri yra garsi savo internetiniais „hakeriais“. Tai šalis, kuri pagal bendrą vidaus produktą vienam gyventojui reitingų lentelėje užima tik 132 vietą, tuo tarpu Lietuva 73³¹. Maniau, jog tokios šalies teisinis reglamentavimas susijęs su elektroninių įrodymų panaudojimu bus tikrai menkas. Tačiau suklydau, jų teisinis reglamentavimas susijęs su tokių įrodymų panaudojimu civiliniuose ginčiuose ir ne tik juose per pastaruosius kelis metus ryškiai pasistūmėjo į priekį dėka 2001 metais priimto „Elektroninės komercijos akto“ ir „Elektroninių įrodymų taisyklių“ kurias priėmė Aukščiausias teismas, tuo įteisindamas elektroninių įrodymų panaudojimą iš pradžių civilinėse ir administracinėse bylose, o vėliau ir baudžiamosiose. Toliau glaustai apžvelgsiu pagrindinius akto ir taisyklių punktus, kurie atskleidžia elektroninių įrodymų leistinumą ir vertinimo aspektus.

2001 metų liepos 17 dieną Aukščiausiasis teismas patvirtino naujas Elektroninių įrodymų taisykles, kurios įsigaliojo tą pačių metų rugpjūčio 1 dieną. Iš pradžių šios taisyklės buvo taikomos civiliniuose ir administraciniuose ginčiuose, kai iškildavo elektroninio dokumento ar elektroninių duomenų pranešimo panaudojimo klausimas, tačiau vėliau šios taisyklės buvo imtos taikyti ir sprendžiant baudžiamąsias bylas. Šių taisyklių trečias paragrafas skelbia, kad kai tik teismas susiduria su tokiais terminais kaip rašytinis, dokumentas, įrašas, instrumentas, memorandumas ar kita rašytine laikoma forma, jai bus priskirti ir elektroniniai dokumentai.³² Tame pačiame paragrafe taip pat skelbiama, kad elektroninis dokumentas yra leistinas kaip įrodymas jei jis atitinka visas įrodymų leistinumą taisykles, kurias nustatė teismas bei taikomi teisės aktai ir jei jis yra autentiškas.

Autentiškumo klausimas taisyklėse apibrėžiamas taip:

- a. įrodymai kurie yra pasirašyti elektroniniu būdu;
- b. įrodymai kurie užtikrinti tam tikromis saugumo procedūromis ar prietaisais kuriuos tokiais laiko Aukščiausias teismas arba teisė kuria remiasi pats procesas (turima mintyje tarptautinius ginčus);

³¹ World facts and figures // http://www.worldfactsandfigures.com/gdp_country_desc.php žiūrėta 2004 10 30

³² Rules on electronic evidence 2001 // <http://www.chanroble.com/rulesonelectronicvidence.htm> žiūrėta 2004 10 28

- c. įrodymai kurie yra vieningi ir papildantys vieni kitus tiek, kad leistiniais juos pripažintų teisėjas.

Taisyklėse taip pat pažymima, kad „elektroniniai dokumentai bus traktuojami kaip originaliųjų dokumentų ekvivalentas pasitelkiant Geriausio įrodymo taisykles jei jis yra atspausdintas arba pateiktas taip, kad galima būtų aiškiai perskaityti ir suprasti – taip parodant ten pateiktų duomenų tikslumą.“ (4 taisyklė 1 punktas). Pagal Filipinų Aukščiausio Teismo taisykles „Įrodymas yra leistinas, kai yra tiesiogiai susijęs su byla ir nėra draudžiamas įstatymų arba šių taisyklių.“ (Rules of Cort (ROC) 128 taisyklė, 3 straipsnis). Įrodymas yra leistinas, kai jis yra aktualus ir atitinka reikalavimus.³³

Ryšium su tuo, ECA (Elektroninės komercijos aktas)³⁴ teigia, kad taikant įrodymų taisykles, nei viename teismo procese elektroninių duomenų ar elektroninių dokumentų kaip įrodymų leistinumas neturėtų būti ginčijamas remiantis tuo pagrindu, kad jie yra elektroninėje formoje.

Pagal REE (Rules on electronic evidence), „elektroninis dokumentas yra leistinas kaip įrodymas, jei jis atitinka leistinumo taisykles, nurodytas Teismo taisyklėse ir susijusiuose įstatymuose, bei yra autentiškas pagal taisyklėse nurodytus metodus“. (REE 3 taisyklė, 2 straipsnis).

Taigi, iš aukščiau išvardintų straipsnių ir taisyklių yra aišku, jog Filipinų teismai priims iš ginčo šalies praktiška bet kokią elektroninę informaciją jei ji susijusi su byla ir, be abejo, gauta teisėtais būdais. Tai tikrai yra ženklus šuolis elektroninės informacijos panaudojime teisiniuose ginčiuose prie kurio tikiuosi ateis ir Lietuva. Nors norėčiau pabrėžti, kad šiuo atveju kalbu apie teisinį reglamentavimą, nes kaip minėjau anksčiau ir kaip bus paaiškinta tolesniuose skyriuose, Lietuvoje elektroniniai įrodymai priklausomai nuo šalių sugebėjimo juos motyvuoti bei teismo pozicijos taip pat priimami.

Filipinų Aukščiausiojo Teismo Elektroninių Įrodymų Taisyklėse teigiama, kad elektroniniai dokumentai yra leistini, jei jie atitinka reikalavimus, kuriuos, remdamasis įstatymais, nustato ir patvirtina teismas. Kad elektroninis įrodymas būtų leistinas teismo procese, jis visų pirma turi būti pasirašytas elektronine forma bei sukurtas pritaikius įmanomas saugumo procedūras. Čia išsamiau nereglamentuojamas konkretus pasirašymo mechanizmas, ar tai turi būti saugus ar paprastas elektroninis parašas. Be to, elektroniniai įrodymai turi atitikti patikimumo ir vientisumo reikalavimus. Čia, kaip ir Lietuvoje, pirmenybė teikiama tinkamai pasirašytiems dokumentams, kurie prilyginami rašytiniams

³³ Rules of Court of Philipppnies 1989 // <http://www.chanrobles.com/rulesofcourtevidence.htm> žiūrėta 2004 10 28

³⁴ The Electronic Commerce Act or Republic Act No. 8792 2001 // <http://www.chanrobles.com/republicactno8792.htm> žiūrėta 2004 10 28

įrodymams, taip juos priskiriant šiai įrodinėjimo priemonei. Tačiau kaip minėjau praeitame skyriuje, mano manymu, ne visus elektroninius įrodymus turėtume priskirti šiai grupei? Reiktų paminėti, kad dauguma autorių ir teisės šaltinių kuriuos nagrinėju šiame darbe, kaip vieną iš įrodymų leistinumų būtinumą pažymi tai, kad jie gali būti pateikti ir popierinėje formoje. Tuo norima pabrėžti, kad iš esmės tai tėra tas pats rašytinis įrodymas, tik saugomas kitokioje nei popierinė laikmenoje, o reikalui esant lengvai perkeliamas į popierinį formatą. Tačiau tai tikrai ne visada bus racionalu.

Toliau nagrinėjant elektroninius įrodymus, reiktų pažvelgti į jų skirstymą ir autentiškumo vertinimą.

Bendrai dokumentai yra skirstomi į viešuosius ir privačiuosius. Viešiesiems dokumentams, dėl jų viešo pobūdžio ir institucijos, jį išleidusios, statuso, nereikalingas jų autentiškumo pripažinimas. Tačiau privatiems dokumentams tai netaikoma. Pagal Teismo taisykles „, norint bet kokį privatų dokumentą pateikti kaip autentišką įrodymą yra būtina, kad jo autentiškumą ir panaudojimą paliudytų:

- a. tas, kuris matė, kas tą dokumentą parašė arba panaudojo;
- b. įrodant rankraščio autoriaus parašo tikrumą.” (ROC, 132 taisyklė, 20 straipsnis)

Autentiškumo nustatymas yra praktiškai toks pats kaip ir Lietuvoje - liudytojų parodymai ir ekspertizė. Esminis skirtumas, kad autentiškumo įrodymas yra nereikalingas ir dokumentams, kurie yra senesni kaip trisdešimt metų. Mūsų įstatymai tokios formuluotės neturi. Teismo taisyklėse teigiama, kad „, jei privatus dokumentas yra senesnis nei trisdešimt metų, yra pateikiamas iš saugojimo vietos, kurioje jis natūraliai yra pripažintas kaip tikras, ir jam nėra padaryta jokių pakeitimų bei nekyla jokių abejonių dėl to, tai nereikia pateikti jokių kitų šio dokumento autentiškumo įrodymų.“ (ROC, 132 taisyklė, 21 straipsnis). Lietuvoje iš Centrinio archyvo paimtas dokumentas taip pat būtų pripažintas originaliu, bet dokumentas kuris nebūtų užfiksuotas valstybiniuose ar teisminiuose archyvuose, manau tikrai reikalautų papildomos autentifikacijos.

Kalbant apie elektroninius dokumentus, prieš tai išvardintos taisyklės dėl autentiškumo buvo pakeistos ECA tiek, kiek tai lietė elektroninius dokumentus ir elektroninius duomenis. Jame teigiama, kad: „Kaip teigia Aukščiausiasis teismas, elektroniniai dokumentai, elektroniniai duomenys ir elektroniniai parašai turėtų būti autentifikuoti taip:

- a. Elektroninis parašas turėtų būti autentifikuojamas parodant, kad raidės, ženklai, skaičiai ar kiti elektroninės formos simboliai reprezentuoja įvardintus, sietinus arba logiškai susijusius su elektroniniais duomenimis asmenis bei faktus, arba kad būtų pritaikytos tam tikros metodikos arba saugumo procedūras, kai tik įmanoma,

paskiriant asmenis, kad šie autentifikuotų arba patvirtintų elektroninius duomenis arba elektroninius dokumentus;

- b. Elektroniniai duomenys ir elektroniniai dokumentai turėtų būti autentifikuojami įrodant, kad buvo taikomos atitinkamos saugumo procedūros, kad gali būti patvirtintas elektroninio dokumento arba elektroninių duomenų autorius arba išaiškintos sąsajų klaidos bei atskleisti pakeitimai susiję su elektroninio dokumento arba elektroninių duomenų turiniu tam naudojant algoritmus arba kodus, identifikuojant žodžius arba skaitmenis bei panašias saugumo priemones.“

Lietuvos atveju autentifikavimas būtų atliekamas pasitelkus sertifikavimo centro informacija.

Aukščiausiasis teismas gali pripažinti ir kitas autentifikavimo procedūras, įskaitant elektroninės notarinės sistemos, kaip patariančios, panaudojimą taip pat kaip ir notaro, paslaugų tiekėjų ir kitų įstaigų patvirtintų spausdintų arba įrašytų elektroninių dokumentų arba elektroninių duomenų kopijų pristatymą. Šiuo atveju Lietuvoje notaras sunkiai įsivaizduojamas kaip autentiškumo garantas sprendžiant klausimus suijusius su elektronine informacija. Visu pirma, dėl jau mano minėto Sertifikavimo centrų, kaip vienintelio elektroninio parašo autentiškumo garanto pagal Lietuvos įstatymus ir antra, dėl notaro kompetencijos stokos bei duomenų kompleksiskumo ar gausumo. Notaras galėtų tvirtinti tik išspausdintus duomenis, tačiau jų autentiškumo jis garantuoti neturėtų kaip, nebent būtų dalyvavęs visame jų kūrimo procese. Tokiu būdu patvirtintus įrodymus teismas vertintų kaip rašytinius dokumentus.

Filipinuose asmuo, siekiantis pateikti elektroninius duomenis arba elektroninius dokumentus, yra įpareigotas įrodyti jų autentiškumą, pateikdamas įrodymus, kurie pagrįstų tai, kad elektroniniai dokumentai arba elektroniniai duomenys yra tokie, kokius juos pateikia šis asmuo. Autentiškumo klausimas yra šalių reikalas, o tiksliau įrodymus teikiančios šalies.

“Esant įrodymų prieštaravimui, informacijos vientisumas ir informacijos fiksavimo bei saugojimo įrenginiai gali būti tikrinami bei grindžiami:

- (a) įrodymais, kad visa informacija, ryšių sistema ar kitomis panašiomis priemonėmis buvo naudojama nepaveikiant elektroninių duomenų ar elektroninių dokumentų vientisumo ir nebuvo jokių kitų reikšmingų priežasčių abejoti informacijos ir ryšių sistemos vientisumu;
- (b) parodant, kad elektroniniai duomenys ir/arba elektroniniai dokumentai buvo įrašyti ar saugomi šalies, kuri yra priešiška šaliai, besinaudojančiai jais;
- (c) parodant, kad elektroniniai duomenys ir/arba elektroniniai dokumentai buvo įrašyti ar saugomi įprastinėje verslo eigoje asmens, kuris nėra proceso šalis ir kuris nenaudojo įrašo kaip priemonės paveikti šaliai.“ (ECA, 11 straipsnis)

Priėmus REE, Aukščiausiasis teismas taip pat priėmė ir atitinkamas elektroninių duomenų ir elektroninių dokumentų autentifikavimo taisykles, nurodytas ECA. Pirmiausia dokumente teigiama, kad „Asmuo, siekiantis pateikti elektroninį dokumentą bet kokiomis teisėtomis priemonėmis, yra įpareigotas įrodyti jo autentiškumą tuo būdu, kuris nurodytas šioje taisyklėje.“ (REE, 5 taisyklė, 1 straipsnis). Antra, jame buvo išvardintos visos priemonės, pagal kurias yra užtikrinamas elektroninių dokumentų arba elektroninių duomenų autentiškumas. Atitinkamai, „Prieš priimant kaip įrodymą bet kokį privatų dokumentą, pateiktą kaip autentišką, jo autentiškumas turi būti įrodytas vienu iš išvardintų būdų:

- a. įrodymu, kad jis buvo pasirašytas skaitmenine forma būtent to asmens;
- b. įrodant, kad tam reikiamos saugumo procedūros ar priemonės, nustatytos Aukščiausiojo teismo arba įstatymo, apibrėžiančio elektroninių dokumentų autentifikavimą, buvo taikytos šiam dokumentui;
- c. pateikiant įrodymą, kuris patvirtina dokumento vientisumą ir patikimumą.“ (REE, 5 taisyklė, 2 straipsnis)

Galiausiai, „ Pagal paskelbtas Aukščiausiojo teismo taisykles, dokumentas, kuris yra patvirtintas notaro, turi būti laikomas viešuoju dokumentu.“ (REE, 5 taisyklė, 3 straipsnis). Čia, mano manymu, iškiltų jau anksčiau mano išdėstyta problema dėl notarinio patvirtinimo. Visos vardinamos elektroninio įrodymo autentifikavimo priemonės yra iš esmės tapačios popierinio dokumento autentifikavimui: liudytojų parodymai, ekspertizė, notarinis patvirtinimas. Kitaip ir negalėtų būti tuo atveju, kai dedama lygybė tarp popierinės ir elektroninės informacijos pateikimo formos. Manau, kad daugelis įrodinėjimo metodų tikėtų ir Lietuvai, juolab, kad išvardinti veiksmai yra pakankamai bendrinio pobūdžio ir kažko ypatingai naujo mūsų įstatymų leidėjas matomai nesugalvos.

Pagal Teismo taisykles, „jei ieškoma informacija yra įtvirtinta dokumente, jokia kita dokumento forma nei originalas neturi būti priimtina, išskyrus tam tikrus atvejus“.(ROC,130 straipsnis, 4 paragrafas). Dokumento originalas suprantamas kaip:

- a. dokumentas kuriame yra ieškoma informacija;
- b. tuo atveju, kai egzistuoja dvi ar daugiau to paties dokumento kopijos padarytos maždaug tuo pačiu metu ir jame yra ta pati informacija, tuomet visos kopijos yra laikomos originalais;
- c. jei dokumentai yra kopijuojami vienas nuo kito, visi jie yra laikomi originalais.

Čia jau išvelgiamas kitoks originalo ir kopijos traktavimas nei, tarkime, Rusijos teisėje, kur originalu laikomas tik išspausdintas tiesiai iš kompiuterio matomas vaizdas, o visos kopijos kurios padarytos pasinaudojus popieriniu originalu – nebūtų laikomos originalu.

Pagal ECA, vienintelis faktas, jog tam tikras dokumentas yra parašytas elektronine forma, negali tokio dokumento padaryti nepriimtiniu teisiniuose ginčiuose. Tai reiškia, jog „jokiuose teisiniuose ginčiuose negalima dokumento laikyti nepriimtiniu kaip įrodymo vien dėl to, kad jis yra parašytas elektronine forma. Taikant ECA straipsnius, REE teigia, kad „elektroninis dokumentas yra lygiavertis dokumento originalui (popieriniam) remiantis Geriausio įrodymo taisykle, jei jis yra išreikštas skaitoma forma, skirta tiksliai atspindėti duomenis.“ (REE, 4 straipsnis, 2 paragrafas). Be to, REE taip pat apibrėžia kokie duomenys prilyginami originalams, „Kai dokumentas yra įformintas dviejose ar daugiau kopijų ar jose yra ta pati informacija, ar tai yra dublikatas atspausdintas kaip originalas, ar ta pačia rašomąja medžiaga, tomis pačiomis elektroninėmis ar mechaninėmis įrašymo, cheminėmis ar kitokiomis priemonėmis, kurios tiksliai padeda atkurti originalą, toks dokumentas yra laikomas lygiaverčiu originalui.“(REE 4 taisyklės 2 straipsnis).

Ši taisyklė gali turėti išimčių: "nepaisant to, kas buvo minėta, kopijos ar dublikatai neturi būti priimtini kaip lygiaverčiai originalams, jei:

- a. kyla rimtų abejonių dėl originalo autentiškumo;
- b. esant tam tikroms aplinkybėms priimti kopiją vietoj originalo būtų neteisinga ar šališka (REE, 5 taisyklė, 2 straipsnis). Deja, išsamiau tokios abejonės nėra pakomentuotos ir matomai paliekamos teismo valioje. Tai suprantama, nes, dirbant su elektronine informacija, dėl jos specifinių savybių kurias minėjau ankstesniame skyriuje, originalo ir kopijos santykį iš tikro yra sudėtinga apibrėžti vienareikšmiškai.

Tuomet kai dokumentas yra priimtinas kaip įrodymas, teisėjas turi nuspręsti dėl jo įrodomosios vertės. „Įvertinant elektroninio dokumento ar elektroninių duomenų įrodomąją galią būtina atsižvelgti į jų sukūrimo, saugojimo ar perdavimo patikimumą, o taip pat kitus susijusius faktus.“ (ECA, 12 straipsnis, paskutinis paragrafas). Vėl akcentuojamas technologinės apsaugos patikimumas. ECA išvardina veiksnius, į kuriuos būtina atsižvelgti nustatinėjant elektroninio įrodymo galią. Jų sąrašą papildė REE: „nustatinėjant elektroninio įrodymo įrodomąją galią būtina atsižvelgti į:

- a. būdo, kuriuo įrodymai buvo surinkti, saugoti ar perduoti patikimumą, remiantis informacijos įvedimo ar ištrynimo procedūromis, įvairiais testais bei patikrinimais skirtais patvirtinti duomenų patikimumą bei tikslumą;
- b. būdo, kuriuo buvo nustatytas dokumento autorius patikimumą;
- c. Informacijos ir susisiekimo sistemų, kuriose elektroniniai duomenys buvo surinkti ar saugomi, vientisumą, atsižvelgiant į techninę bei programinę įrangą;
- d. asmens, sukūrusio įrašą kompiuterinių ar informacijos sistemų pagalba, žinomumą;
- e. Informacijos, kuria remiantis elektroninis dokumentas buvo sukurtas, kokybę bei pobūdį;

f. kitus veiksnius, kuriuos teismas gali pripažinti turinčius įtakos elektroninio dokumento vientisumui bei tikslumui. (REE, 7 straipsnis, 1 paragrafas)“.

Matome, kad vertinant tokių įrodymų patikimumą bei svarbą, realiai pasitelkiama ekspertizė, kuri vertina ne tik technines dokumento sukūrimo bei saugojimo priemones, bet taip pat akcentuojamas ir pačio duomenų autoriaus žinomumas. Mano manymu, ekspertizė šiuo atveju yra tikrai pats patikimiausias tokios informacijos vertinimo pagrindimas. Todėl vertinat elektroniniu įrodymus Lietuvoje, visais atvejais kai šalys ginčija elektroninius įrodymus, teismas turėtų skirti ekspertizę vien dėl to, kad kol kas turime pakankamai mažai praktikos ir kompetencijos vertinant tokius įrodymus.

Jei kyla ginčas dėl informacinės ar komunikacinės sistemos vientisumo, kurioje elektroninis dokumentas ar elektroninių duomenų žinutė yra įrašyta ar saugoma, teismas taip pat turi atsižvelgti ir į šiuos veiksnius:

- a. ar informacinės ar komunikacinės sistemos buvo naudojamos tokiu būdu, kuris nekelia abejonių dėl sukurto elektroninio dokumento vientisumo;
- b. ar elektroninis dokumentas buvo įrašytas ar saugomas tos proceso šalies, kuri ketina jį panaudoti savo naudai;
- c. ar elektroninis dokumentas buvo sukurtas ar saugomas įprastu būdu tų asmenų, kurie nėra teismo proceso šalys ir kuriems negalėjo daryti įtakos asmenys dalyvaujantys byloje kaip šalys. (REE, 7 straipsnis, 2 paragrafas).

Vertinant elektroninius įrodymus, pripažįstant juos leistiniais – pagrindinis žodis priklauso teisėjui. REE suformuluota sąvoka „to the satisfaction of the Judge“ kurios prasmė ta, kad jei įrodymas tenkina teisėją ir jis mano jog tai originalas, bei pakankamai svarbi informacija bylai – tai bus pripažinta įrodymu. Šios sąvokos įtvirtinimas taisyklėse kelia šiokių tokių abejonių dėl teisėjo šališkumo. Taip pat keistokai atrodo elektroninio dokumento originalo traktavimas, kuris taisyklėse yra pakankamai laisvos formos. Taisyklėse dublikatai ar fotokopijos yra prilyginami originalams, tačiau užsimenama jog „jų taikymas negali būti toks platus kaip originalo“ (REE 4 taisyklė 2 straipsnis). Nors visumoje taisyklės, mano nuomone, yra tikrai pakankamai pažangios ir išsamios. Tik kyla klausimas ar tokio išsamumo reikia? Manau, turime atsižvelgti į tai, ar šalis yra precedentinės teisės ar ne. Šiuo atveju Lietuvai išsamus reglamentavimas, manau, tik padėtų greičiau įdiegti elektroninių įrodymų pateikimo galimybę, nes Lietuva nors ir linksta į precedentinės teisės pusę, tačiau teismai neturėdami aiškaus reglamentavimo, tiesiog gali nenorėti patys plečiamai aiškinti įstatymų arba iškart atmes elektroninius duomenis kaip neleistinus įrodymus dėl jų aiškaus apibrėžtumo trūkumo.

Tam kad būtų galima toliau kalbėti apie elektroninių įrodymų vietą mūsų šalies civiliniame procese, reikia aptarti pačią įrodymų sampratą Lietuvoje. Įrodymai gali būti

apibrėžiami kaip priemonės, padedančios aplinkybėms, sudarančioms įrodinėjimo dalyką, tapti žinomomis ir aiškiomis.³⁵ Lietuva priskiriama prie valstybių, kuriose nustatytas baigtinis įrodymų sąrašas. Tiek sename Civilinio proceso kodekse tiek naujojo kodekso 177 str. išlieka Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo plenumo 1991 m. kovo 29 d. nutarimu Nr. 2 dėl Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso normų, reguliuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje 1 punkto nuostata, jog faktiniai duomenys, nors ir patvirtinantys ar paneigiantys byloje įrodinėjamas aplinkybes, bet gauti įstatymo nenumatytomis priemonėmis, nelaikomi įrodymais. Ar elektroniniai įrodymai bus tokia priemonė aiškiai neatskleidžiama. Galima tik remtis Elektroninio parašo įstatymo 8 str. 1 dalimi³⁶, nes tokiu parašu pasirašyti dokumentai būtų prilyginami rašytiniams, tačiau tikrai neapimtų daugybės elektroninių duomenų, tokių kaip elektroninio pašto susirašinėjimas, kuris, kaip anksčiau minėta sudaro milžinišką informacijos saugojimo ir pasikeitimo kanalą. Arba, tarkim, policijos radaro parodymo duomenys, nors pats radaras yra sertifikuotas metrologijos tarnyboje, bet jo parodymai teisme realiai neturėtų būti prilyginami įrodymui.

Ženklaus pasikeitimas buvo numatomas Elektroninės prekybos įstatymo projekte, kuris, deja, greičiausiai dienos šviesos neišvys. Jo 9 str. 4 dalis nustatė, kad „elektroninis duomenų pranešimas yra leistina įrodinėjimo priemonė teisme“³⁷. Taip pat toks pranešimas šiame įstatymo projekte prilyginamas rašytiniams įrodymams. Tokiu būdu buvo siekiama į Lietuvos teisės sistemą perkelti UNCITRAL Elektroninės komercijos pavyzdinio įstatymo 9 str. 1 dalies nuostatą, kad bet kokiam teisiniame procese įrodinėjimo taisyklės jokių būdu negali būti taikomos taip, kad paneigtų duomenų pranešimo leistinumą tik dėl to, kad tai duomenų pranešimas, bei 9 str. 2 dalis nuostatą, kad informacijai, pateiktai duomenų pranešimo formoje turi būti suteikiama tinkama įrodomoji galia³⁸. Didžiosios Britanijos Civilinių įrodymų įstatymas priimtas 1995³⁹ metais, nustato, jog visi dokumentai, kartu ir jų kopijos, taip pat ir kompiuteriniai įrašai gali būti pripažinti kaip leistina įrodinėjimo priemonė civiliniame procese, tereikia jų svarumą įrodyti teisėjui. JAV federalinių civilinio proceso taisyklių 34 straipsnyje jau 1970 metais buvo užfiksuota, jog tiesos atskleidimui užtikrinti nedaromas skirtumas tarp elektroninės ir popierinės informacijos formos⁴⁰. Taip pat JAV galiojantis Vieningas kompiuterinės informacijos aktas⁴¹ 107 dalies a punkte nustato, kad informacijos buvimas elektroninėje formoje negali būti kliūtis panaudoti ją

³⁵ E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius. Civilinio proceso teisė. I tomas. Justitia. 2003, P. 450.

³⁶ Lietuvos Respublikos Elektroninio parašo įstatymas // Valstybė žinios, 2000, Nr. 61-1827

³⁷ Elektroninės prekybos įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0032518.pdf> žiūrėta 2004 06 23

³⁸ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998, United Nations, New York, 1999 // <http://www.uncitral.org/english/texts/electcom/ml-ecomm.htm> žiūrėta 2004 08 09

³⁹ Civil Evidence Act 1995 // http://www.hms.gov.uk/acts/acts1995/Ukpga_19950038_en_1.htm žiūrėta 2004 06 25

⁴⁰ Federal Rules of Civil Procedure // <http://www.law.cornell.edu/rules/frcp/Rule34.htm> žiūrėta 2004 09 08

⁴¹ UNIFORM COMPUTER INFORMATION TRANSACTIONS ACT 2000 // <http://www.arl.org/info/frn/copy/ucitapg.html> žiūrėta 2004 09 08

teisme. Rusijos Federacijos Arbitražo kodeksas įtvirtina galimybę panaudoti žinias, dokumentus ir medžiagą, gautą „...faksimilinio, elektroninio ar kito ryšio pagalba arba kitu būdu...“ ir priskiria juos rašytinių įrodymų kategorijai (RF APK 60 str. 1-ma d.). Tuo pačiu nurodoma, kad pagrindinis leistinumų kriterijus šiuo atveju – galimybė teismui nustatyti pateiktų dokumentų tikrumą. Be bendros RF APK 60 str. normos, veikia 1979 metų birželio 29 dienos TSRS Valstybinio Arbitražo Instruktyviniai nurodymai Nr. И_1_4 „Apie įrodymų panaudojimą dokumentuose arbitražinėse bylose, paruoštuose elektroninės skaičiavimo technikos pagalba“ kurie išaiškina, kad šalys savo reikalavimų ir prieštaravimų pagrindimui arbitražinėse bylose turi teisę arbitražams pateikti dokumentus, paruoštus elektroninės skaičiavimo technikos pagalba. Tokius dokumentus, kadangi juose yra duomenys apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, arbitražinės institucijos turi priimti bendrais pagrindais, kaip rašytinius įrodymus“ (1 p.).

Taip pat patikslina, kad duomenys, esantys techninėse laikmenose, gali būti panaudoti byloje kaip įrodymai tik tais atvejais, kuomet jie pertvarkyti į tinkamą įprastam suvokimui ir saugojimui byloje forma (4 p.). Reikia turėti omenyje, kad tuo metu, kai buvo ruošiami ir priimami Instruktyviniai nurodymai, ūkinių subjektų priėjimas prie elektroninės skaičiavimo technikos ir telekomunikacijų, buvo labai ribotas ir todėl buvo būtina kreiptis į skaičiavimo centrus. Šiuo metu praktiškai bet kuris asmuo gali prieiti prie informacinių technologijų ir todėl nurodyta 4 p. nuostata taikytina platesne prasme.

TSRS Aukščiausiojo Teismo Plenumas savo 1987 metų balandžio 3 dienos Nutarime Nr.3 „Apie griežtą procesinių įstatymų laikymąsi, vykdant teisėtumą civilinėse bylose“ pateikė analogišką pagal prasmę išaiškinimą: „Esant reikalui teismas gali priimti kaip įrodymus dokumentus, gautus elektroninės skaičiavimo technikos pagalba. Įvertinus dalyvaujančių byloje asmenų nuomonę, teismas taip pat gali ištirti garso ir vaizdo įrašus. Ši medžiaga įvertintina kaip visuma kartu su kitais įrodymais“.

Taigi, galbūt šios išvardintos nuostatos nesukuria atskiros įrodymų rūšies, tačiau tikrai užtikrina teisinio tikrumo principą .

Dažnai literatūroje išskiriami tokie įrodymų požymiai kaip įrodinėjimo dalykas, kurį sudaro duomenys, informacija bei žinios apie faktus. Tai susiję su tam tikrais praeities reiškiniiais bei įvykiais. Kitas svarbus požymis vadinamas įrodinėjimo sąsajumu - įrodymų turinys, kuris reiškia ryšį su byla bei faktais, sudarančiais įrodinėjimo dalyką. Dar vienas įrodymus apibūdinantis požymis, tai, jog įrodymu yra laikoma tik tokia informacija, kuri buvo gauta, pateikta, surinkta, ištirta ir įvertinta tik įstatymų nustatyta tvarka. Ne mažiau svarbus ir įrodinėjimo priemonių leistinumai. Įrodymu gali būti informacija gauta naudojant įstatymo numatytas priemones ar iš jo numatyto šaltinio.

Civilinio proceso kodekso 177 straipsnyje įrodymai civilinėje byloje apibrėžiami kaip „bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis teismas įstatymų nustatyta tvarka

konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių šalių reikalavimus bei atsikirtimus, ir kitokių aplinkybių, turinčių reikšmės bylai teisingai išspręsti, arba kad jų nėra“.⁴² Minėti duomenys turi būti nustatomi tokiomis priemonėmis: šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais ir daiktiniais įrodymais apžiūrų protokolais ir ekspertų išvadomis. Įrodinėjimo priemonėmis taip pat gali būti nuotraukos, vaizdo bei garso įrašai, jei jie padaryti nepažeidžiant įstatymų. Taigi, matyti, jog įstatymo leidėjas nustato baigtinį įrodinėjimo priemonių sąrašą. Informacija susijusi su byla tačiau gauta iš kitų šaltinių, negali būti pripažįstama įrodymu. Elektroninių įrodymų padėtis tiesiogiai niekur nėra apibrėžiama.

Nagrinėjant civilines bylas svarbu žinoti, kokios rūšies įrodymai bus naudojami byloje ar kokios rūšies įrodymai jau yra surinkti. Tai padeda teisingai nustatyti visas bylos aplinkybes. Įrodymai yra klasifikuojami pagal įvairius kriterijus.

Pagal šaltinį įrodymai yra klasifikuojami į tris grupes: asmeninius, daiktinius ir mišrius. Asmeninių įrodymų atsiradimo šaltinis yra fizinis asmuo. Tai šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai ir liudytojų parodymai. Dažniausiai asmeniniai įrodymai yra perduodami žodžiu, tačiau kartais jie gali būti pateikiami ir raštu, čia, manau, tikrai galėtų būti panaudota ir elektroninio formato informacija. Daiktiniai įrodymai – tai materialūs objektai, kurie yra susisiję su informacija, reikalinga bylos nagrinėjime (daiktai, dokumentai). Mišrūs įrodymai atsiranda kaip fizinio asmens veiklos padarinys, tačiau juose slypinti informacija yra ne žodinė, o išreikšta naudojant tam tikrus ženklus arba raštą. Manau negalima ginčyti fakto, jog toks veiklos padarinys gali būti ir kažkokių elektroninių duomenų sukūrimas, tačiau, matomai įstatymų leidėjas nenorės sugretinti, tarkim, tokio dalyko kaip rankraštis ir elektroninis laiškas.

Pagal įrodomąją galią įrodymai skirstomi į įrodymus, turinčius įprastąją įrodomąją galią ir didesnę įrodomąją galią. Čia susiduriama su prima facia įrodymų institutu, kuris yra laisvo įrodymo vertinimo principo išimtis⁴³. Tai yra dokumentai, išduoti valstybės ar savivaldybės institucijų arba patvirtinti kitų valstybės įgaliotų asmenų neviršijant jiems nustatytos kompetencijos ir laikantis tam tikriems dokumentams keliamų formos reikalavimų. Jie vadinami oficialiais rašytiniais įrodymais ir turi didesnę įrodomąją galią. Pagal Civilinio Proceso Kodekso 197 straipsnio 2 dalį oficialiųjų rašytinių įrodymų įrodomoji galia įstatymais gali būti suteikta ir kitiems dokumentams. Vadinasi galima teigti, kad jei valstybinė institucija išduotu elektroninės formos dokumentą, jis automatiškai būtų priskirtas prie didesnę galią turinčių rašytinių įrodymų. Didesnę įrodomoji galia reiškia, kad oficialiuose rašytiniuose įrodymuose nurodytos aplinkybės laikomos visiškai įrodytomis tol, kol jos bus paneigtos kitais įrodymais (išskyrus liudytojų parodymus). Tačiau draudimas

⁴²Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-743;

⁴³E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius. Civilinio proceso teisė. I tomas. Justitia. 2003. P. 462.

remtis liudytojų įrodymais negali būti taikomas, jei jis prieštarautų universaliems protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principams.

Pagal įrodymų turinio pobūdį įrodymai skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius. Turinys suprantamas kaip informacijos santykis su įrodomuoju faktu. Tiesioginiai įrodymai – tai tokie įrodymai, kuriuos ištyrus galima viena išvada dėl įrodomojo fakto. Tarp tiesioginio įrodymų ir įrodomojo fakto yra tiesioginis ryšys, kuris nekelia jokių abejonių. Kaip pavyzdį galima paminėti rašytinę sutartį kaip tiesioginį tam tikro sandorio sudarymo įrodymą. Čia vertėtų paminėti elektroninę komerciją ir elektronines sutartis, kurios taikomos šių santykių reguliavimui. Sutartis patvirtinta elektroniniu parašu bus tiesioginis įrodymas. Tačiau visada yra būtina tiesioginius įrodymus lyginti su kitais byloje esančiais įrodymais bei įsitikinti, kad jie nesuklastoti. Tiek rašytiniai, tiek daiktiniai, tiek žodiniai įrodymai gali būti pripažįstami tiesioginiais. Vadinasi ir elektroninius įrodymus pripažinti tiesioginiais neturėtų būti jokių sunkumų. Netiesioginiai įrodymai – tai informacija su įrodomuoju faktu susijusi nevienareikšmiškai. Todėl, remiantis vienu netiesioginiu įrodymu, priešingai nei tiesioginiu, daryti vienintelės ir kategoriškos išvados dėl įrodomojo fakto negalima. Tiriant bylą reikia stengtis surinkti kuo daugiau netiesioginių įrodymų, tuomet sumažėja galimybė suklysti juos vertinant.

Pagal informacijos susidarymo bei atsiradimo pobūdį įrodymai gali būti skirstomi į pirminius ir išvestinius. Tiesiogiai iš įrodomojo fakto atsiradę įrodymai yra pirminiai. Išvestiniai – tai informacija, gauta ne tiesiogiai, o iš tarpinių šaltinių.

Lietuvos Respublikos Civilinio Proceso Kodekse yra skiriami rašytiniai, daiktiniai bei kiti įrodymai. Daiktiniai ir rašytiniai įrodymai skiriasi savo išreikalavimo, pateikimo, tyrimo tvarka.

Civilinio Proceso kodekso 204 straipsnyje daiktiniai įrodymai apibrėžiami kaip “daiktai, kurie savo ypatingomis savybėmis arba pačiu savo buvimu gali būti priemone turinčioms bylai reikšmės aplinkybėms nustatyti”.⁴⁴ Tai materialūs daiktai, galintys patvirtinti arba paneigti reikšmingas bylos teisingam išsprendimui aplinkybes. Jie svarbūs savo buvimu, išore, kokybe ar kitomis savybėmis, buvimo vieta, paliktais pėdsakais ir kitais požymiais. Pagal V. Mikelėną, dažniausiai daiktiniai įrodymai yra daiktai dėl kurių vyksta teisminis ginčas ir tik retkarčiais daiktiniais įrodymais būna dokumentai.⁴⁵ Čia galima užduoti klausimą, ar gali daiktinis įrodymas būti elektroniniu? Matomai ne, jei daiktinį suvoksime kaip fiziškai apčiuopiamą. Elektroninė informacija tokia nėra. Fiziškai apčiuopiama gali būti tik jos laikmena, tarkime, kompaktinis diskas ar kompiuteris su informacija. Nors kompiuterinė programa kuri atlieka tam tikras funkcijas (tarkime kompiuterinis žaidimas), mano manymu, pagal savo esmę labai priartėja prie daiktinio

⁴⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-743;

⁴⁵ E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius. Civilinio proceso teisė. I tomas. Justitia. 2003. P. 493.

įrodymo sąvokos. Teismas, norėdamas įvertinti daiktinius įrodymus, turi atkreipti dėmesį į jų įrodomųjų savybių atsiradimo aplinkybes. Svarbu nustatyti ar daiktinis įrodymas nebuvo dirbtinai paveiktas, kiek laiko praėjo nuo įvykio kuris yra įrodinėjamas. Apskritai, svarbu tai, kad daiktinius įrodymus kaip įrodinėjimo priemonę pripažįsta visos valstybės, tačiau kalbant apie Lietuvą – teismų praktikoje jie naudojami gana retai.

Civilinio Proceso kodeksas pateikia ir “kitų” įrodymų sąvoką. Tai nuotraukos, vaizdo ir garso įrašai pateikti teismui kaip įrodymai ištiriami teismo posėdyje. 197 straipsnio 1 dalyje rašytiniai įrodymai apibrėžiami kaip dokumentai, dalykinio ir asmeninio susirašinėjimo medžiaga, kitokie raštai, kuriuose yra duomenų apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai. Šiame apibrėžime pateikiami pagrindiniai rašytinių įrodymų požymiai, tačiau nėra aiškiai apibrėžti jų skirtumai nuo kitų byloje esančių, rašytinę formą turinčių įrodymų, tai yra, byloje dalyvaujančių asmenų rašytinių paaiškinimų ar eksperto išvados akto. Norint nustatyti elektroninių įrodymų vietą, šiame skirstyme būtina išsiaiškinti dokumentų, dalykinio ir asmeninio susirašinėjimo medžiagos bei kitokių raštų sąvokų prasmę.

Dažnai teisės literatūroje ir teismų praktikoje rašytiniai įrodymai tapatinami su dokumentais, tačiau dokumentai yra tik viena iš rašytinių įrodymų rūšių. Dokumentų formai ar turiniui įstatymas gali numatyti specialius reikalavimus, tačiau dažniausiai jie sudaromi paprasta rašytine forma. Elektroniniai įrodymai tiesiogiai nėra minimi, tačiau svarstant Civilinio Proceso projektą buvo kilusi diskusija, ar 177 straipsnio 2 dalyje paminėtos visos įrodinėjimo priemonės. Buvo siūloma įtraukti elektroninių duomenų sampratą. Tačiau pagal Civilinio Proceso kodekso 198 straipsnio 2 dalį elektroninės formos dokumentai yra ne savarankiški, o prilyginami rašytiniams įrodymams. Dokumento rašytinei formai prilyginami dalyvaujančių byloje pasirašyti asmeniniai dokumentai, įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka perduoti telekomunikacijų galiniais įrenginiais. Tai reiškia, jog kompiuterine technika sukurtas dokumentas gali būti panaudotas kaip rašytinis įrodymas. Elektroniniai duomenų pranešimai, kuriuose esanti informacija gali būti vėliau panaudojama bei teikia žinių apie bylai reikšmingas aplinkybes, laikomi rašytiniais įrodymais. Taip yra todėl, kad elektroninės formos įrodymai gali būti materializuojamos popieriuje nepaisant to, kad kaip jau minėjau, ne visada tai daryti tikslinga. Taigi rašytinis dokumentas nuo to, kad jis yra duomenų pranešimo formoje ir perduodamas telekomunikacijų tinklais, šios formos nepakeičia. Pagal buvusį Elektroninės prekybos įstatymo projektą, elektroninių duomenų pranešimas turi tokia pat teisinę galią kaip ir rašytinis dokumentas. Be to, elektroninis duomenų pranešimas nepraranda teisinės galios vien dėl to, kad informacija jame yra pateikta elektronine forma. Tais atvejais, kai reikalingas asmens parašas, elektroninis pranešimas turi būti tvirtinamas šio pranešimo sudarytojo elektroniniu parašu Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymo nustatyta tvarka. Elektroninis duomenų pranešimas yra leistina įrodinėjimo priemonė teisme.

Na gaila, tačiau projektas tik ir liko projektu, nes kitu atveju būtų įnešęs daug daugiau aiškumo į elektroninių įrodymų vertinimo ir jų priskyrimo klausimus.

Pagal Elektroninių ryšių įstatymą, telekomunikacijų galinis įrenginys - „leidžiantis palaikyti ryšį įrenginys ar jo atitinkama dalis, skirti tiesiogiai ar netiesiogiai bet kokiomis priemonėmis būti prijungti prie viešųjų telekomunikacijų tinklų (t. y. tinklų, visiškai ar iš dalies skirtų viešosioms telekomunikacijų paslaugoms teikti)“ (3 str. 57p.).⁴⁶ Pagal Civilinio Proceso kodekso 117 straipsnio 1 dalį teismas gali įteikti procesinius dokumentus telekomunikacijų galiniais įrenginiais tik gavus dalyvaujančio byloje asmens sutikimą. Gaila, kad mūsų įstatymai kol kas niekaip neužsimena apie paprastus elektroninės informacijos perdavimo būdus kaip diskelis, kompaktinis diskas ar kitas informacijos kaupimo laikmenas, kurios iš principo gali atlikti panašią funkciją kaip galinis telekomunikacijų įrenginys, tik informacija būtų perduota tiesiogiai, o ne iš vieno įrenginio į kitą, kas, mano manymu, tikrai neliudija nei dokumento originalumo nei jo svarumo padidėjimo. Galiniais telekomunikacijų įrenginiais gautas dokumentas (šaukimas, ieškinio nuorašas ir kiti procesiniai dokumentai) turi būti patvirtinamas elektroniniu parašu arba kitokia forma, liudijančia, kad dokumentai jau yra įteikti. Elektroniniu parašu kol kas patvirtinti negalime, o ir faksimilinį pranešimą būtų sunkoka taip patvirtinti. Čia būtų kalbama apie elektroninį laišką. Pagal to paties įstatymo 124 straipsnio 2 dalį “kai šaukimai, ieškinio nuorašai įteikiami telekomunikacijų galiniais įrenginiais, laikoma, kad asmuo atsisakė priimti šiuos procesinius dokumentus, jeigu per 3 dienas nuo įteikimo dienos nepasirašo elektroniniu parašu nustatytos formos pažymos arba kitokia forma nepatvirtina, kad dokumentai jam yra įteikti.”⁴⁷ Čia preziumuojama, kad 3 dienų terminas yra pakankamas, kad pranešimas pasiektų adresatą, o ar jis susipažins su šiuo pranešimu kaip ir siunčiant įprastinį laišką – nėra teismui svarbu. Apibendrinant svarbu pažymėti tai, kad bet koks duomenų pranešimas negali būti prilyginamas originalui ar pasirašytam dokumentui, kas rodo, jog ne visi dokumentai turi vienodą įrodomąją galią.

Taigi Civilinio Proceso Kodeksas įtvirtina dvi pagrindines sąlygas, kad byloje naudojami elektroniniai įrodymai būtų prilyginti rašytiniams įrodymams: užtikrinama perduodamo teksto apsauga bei galimybė identifikuoti asmens parašą. Galima kelti klausimą, ar rašytiniai įrodymai visuomet turi būti pasirašyti. Tam tikrais atvejais įstatymai gali nustatyti reikalavimus, kurių neįvykdžius dokumentas negalės būti priimtinas kaip įrodymas. Tarptautinių žodžių žodynas nurodo, kad dokumentas nereikalauja pasirašymo, o yra tik raštiškas ko nors paliudijimas, pažymėjimas ar materialus objektas (popierius, piešinys, nuotrauka)⁴⁸. Taigi pati dokumento sąvoka nereikalauja būtino patvirtinimo parašu.

⁴⁶ LR Elektroninių ryšių įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=232036&Condition2=> žiūrėta 2004 11 20

⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-743;

⁴⁸ Tarptautinių žodžių žodynas. <http://interleksis.fotonija.lt/Zodis.aspx?df=1&Zodis=dokumentas>

Tačiau kalbant apie elektroninės formos dokumentus kaip įrodymus, Civilinio Proceso kodeksas nustato, jog jie turi būti pasirašyti. Galimybė identifikuoti asmens parašą glaudžiai susijusi su elektroninio parašo kaip bylos išsprendimą galinčio lemti, elektroninio įrodymo galiojimo problema. Pagal Elektroninio parašo įstatymo 8 straipsnio 1 dalį, “saugus elektroninis parašas, sukurtas saugia parašo formavimo įranga ir patvirtintas galiojančiu kvalifikuotu sertifikatu, elektroniniams duomenims turi tokią pat teisinę galią kaip ir parašas rašytiniuose dokumentuose ir yra leistina įrodinėjimo priemonė teisme“.⁴⁹ Taip pat pagal 5 straipsnį, saugus elektroninis parašas turi atitikti šiuos reikalavimus: turi būti vienareikšmiškai susietas su pasirašančiu asmeniu, leidžia identifikuoti pasirašantį asmenį bei yra susijęs su pasirašytais duomenimis taip, kad bet koks šių duomenų pakitimas yra pastebimas. Be to, yra sukurtas priemonėmis, kurias pasirašantis asmuo gali tvarkyti savo valia. Pagal šį apibrėžimą galima daryti išvadą, jog elektroniniai duomenys tampa leistina įrodinėjimo priemone tik juos patvirtinus saugiu elektroniniu parašu, tuomet nepasirašytų elektroninių duomenų padėtis nėra aiškinama. Galima teigti, jog tokia interpretacija neatitinka nei tarptautinės praktikos, nei įstatymo leidėjo tikslų, kuomet logiškiau būtų laikyti, kad elektroniniai duomenys priimami kaip įrodymas ir skiriant ekspertizę nustatomas jų autentiškumas ir autorius.

Elektroninio parašo panaudojimas turėtų būti suprantamas bei interpretuojamas daug plačiau. Vis dėlto, galima abejoti, jog elektroninio parašo samprata apims visas vartojamas elektroninių duomenų formas – kaip pagrindinį pavyzdį pateikiant elektroninio pašto laiškus.

Efektyviam elektroninių duomenų kaip įrodinėjimo priemonės panaudojimui neužtenka pripažinti jų rašytiniu įrodymu – jei jau laikysime juos rašytiniais. Rašytiniams įrodymams taikomos specialios normos, reglamentuojančios jų pateikimą. Pagal Civilinio Proceso kodekso 198 straipsnį rašytiniai įrodymai gali būti pateikiami dalyvaujančių byloje asmenų arba išreikalaujami teismo. Be to, byloje dalyvaujantis asmuo pateikdamas rašytinius įrodymus prideda jų originalus arba nuorašus, kuriuos patvirtino teismas, notaras, advokatas arba dokumentą išdavęs asmuo. Tuo atveju, kai teismas savo iniciatyva ar dalyvaujančio byloje asmens prašymu reikalauja rašytinių įrodymų, pateikiami dokumentų originalai. Tais atvejais, kai su procesinio dokumento turiniu susijusi tik jo dalis, tada teismui pateikiamos atitinkamos dokumentų dalys – išrašai, ištraukos.

Jei laikytume elektroninius įrodymus atskira įrodymų rūšimi, šiuo atveju jų procesinis pateikimas matomai būtų analogiškas rašytinių įrodymų pateikimui, čia tik iškiltų jų vertinimo ir patikimumo klausimas. Jei Lietuva būtų precedentinės teisės šalis, vertinimas, manau, pakankamai greitai susiformuotų precedento pagalba ir liktų tik išsiaiškinti ar tokie įrodymai surinkti teisėtais būdais. Mano nuomone, precedentinės teisės šalys tiksliau ir

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Elektroninio parašo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 61-1827;

operatyviau galės ir jau gali interpretuoti elektroninius įrodymus, nes kiekvienu atveju teismas gali pasiremti jau buvusią bylą arba kurti naują precedentą. Įstatymų leidėjas nenumatys visų atvejų kada gali būti panaudoti tokie įrodymai ir kokie jie gali būti, nors, be abejojimo, šioje vietoje galima pasinaudoti analogijos principais.

Pagal buvusio Elektroninės prekybos įstatymo projekto 10 straipsnio 1 dalį, jei įstatymas reikalauja dokumento originalo, tai jį atitinka toks elektroninis duomenų pranešimas kuriame užtikrinama, kad pranešimo informacija nebuvo pakeista nuo to laiko, kai elektroninis duomenų pranešimas buvo visiškai baigtas sudaryti ir išsiųstas, iki tol, kol jį gavo adresatas.⁵⁰ Tuo tarpu UNCITRAL Elektroninės komercijos pavyzdinio įstatymo 8 str. nurodo, kad originalu pripažįstamas duomenų pranešimas, kai yra patikimas informacijos vientisumo (nepakeičiamumo) užtikrinimas nuo momento, kai jis pirmą kartą sukurtas galutine forma kaip duomenų pranešimas ir kad būtų įmanoma pademonstruoti jame esančią informaciją. Galima teigti, jog išspausdintas elektroninio duomenų pranešimo variantas (esant reikalui ir teismo pageidavimui, patvirtintas išspausdinusio asmens) turėtų būti laikomas originalu, vien dėl to, kad jis autentiškai atitinka elektroninį duomenų pranešimą ir pateikiamas autentiška forma. Pažymėtina, kad paties elektroninio dokumento samprata atskiros sąvokos originalas nelabai turi (tai tik funkciškai ekvivalentiška popierinei formai sąvoka), nes elektroninio dokumento ar elektroninės informacijos kopija niekuo nesiskiria nuo originalo, todėl sprendžiant įrodymo priėmimo klausimą turėtų būti akcentuojamas būtent pirminio išspausdinto varianto originalumas. Nors, kaip jau minėjau, atsirasi atvejų, kai elektroninio įrodymo išspausdinimas bus netinkama forma pateikiant teismui. Tarkim, kažkokios specifinės kompiuterinės programos veikimas ar jos autentiškumo įrodymas sunkiai įsivaizduojamas perteikiant tai per atspausdintą popierinį variantą. O ir reikalauti, kad tokį dokumentą kaip originalą patvirtintų notaras ar sukūrusi institucija nebūtų logiška ir praktiška, nes notaras iš esmės turėtų atvykti į vietą, kurioje saugoma sistema su elektroniniais dokumentais ar duomenimis, be to abejotina, ar jis galėtų patikrinti autentiškumą ar patikimumą net ir turėdamas specialių žinių, o elektroninį dokumentą sukūrusi institucija neretai nebūtų to dokumento pradinis naudotojas ir abejotina, ar dažnai sutiktų tvirtinti nuorašą, kuris realiai galėtų būti panaudotas prieš ją pačią. Be to, terminas „institucija“ neapima privačių asmenų, kurie dažnai gali būti konkretaus elektroninio duomenų pranešimo kūrėjai.

Teismas įrodymus vertina laisvai, vadovaudamasis vidiniu įsitikinimu, tad priskyrimas tam tikrai rūšiai gali būti tik formalus, nes svarbiausia be abejojimo yra leistinumas ir įrodomoji vertė. Apie elektroninių įrodymų vertę galima pasakyti tiek, kad teisėjai

⁵⁰ Elektroninės prekybos įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0032518.pdf> žiūrėta 2004 06 23

vienareikšmiškai svaresniais laikys įrodymus patvirtintus elektroniniu parašu. Jie turės tokią pačią įrodomąją vertę kaip ir tradiciniu būdu pasirašyti dokumentai. Visi kiti elektroninės formos įrodymai būtų vertinami pagal bendras taisykles apie kurias skelbia CPK 185 srt., t.y. jie būtų vertinami be išankstinio nusistatymo, pagal vidinį teismo įsitikinimą ir visapusišką bylos aplinkybių išnagrinėjimą. Vadinasi, tik nuo teismo priklausys kiek svariu jis laikys elektroninį įrodymą, ar nebus šiokios tokios diskriminacijos. Be abejo, svarumas priklausys nuo kitos rūšies įrodymų skaičiaus, ar jie bus tiesioginiai ar ne, galų gale nuo pačių bylos šalių sugebėjimo įrodyti tokių įrodymų svarumą. Šis klausimas bus ypač svarbus, jei visa byla bus grindžiama tik elektroniniais įrodymais arba jie bus paties ginčo dalykas. Be abejo, elektroninių įrodymų kaip ir rašytinių įrodymų vertinimas yra labai svarbus ir atsakingas procesas, kadangi būtent teisingas jo atlikimas gali lemti įrodymų galią nagrinėjamoje byloje. Būtina pripažinti, kad elektroniniai duomenys, jei jie neapsaugoti elektroniniais parašais ar adekvačiomis priemonėmis, neretai gali būti suklastojami ar pakeičiami praktiškai be jokių tokių veiksmų įrodomumo galimybės (arba, jei įrodymai ir yra, reikia išsamių ir specialių žinių, tokius įrodymus surinkti). Vertindamas elektroninių duomenų įrodomąją galią teismas atsižvelgia į šių duomenų patikimumą, elektroninio pranešimo sukūrimo, saugojimo ir perdavimo būdą, informacijos vientisumą, autorių ir kitas su elektroniniu pranešimu susijusias aplinkybes. Teismas gali pasinaudoti kompiuteriniais tyrimais, nustatyti su tiriamu įvykiu susijusios kompiuterinės įrangos - aparatinės ir programinės įrangos, informacijos sukauptos kompiuterinėse duomenų laikmenose, kompiuterinės sistemos ir jos veikimo sąlygų bei įtakos tiriamam įvykiui faktines aplinkybes. Taip pat gali būti nustatoma, ar kompiuterine technika sukurtas dokumentas yra nesuklastotas (atliekama Lietuvos Teismo ekspertizės centre). Taigi vertinimas yra sudėtingesnis nei popierinėje formoje esančių dokumentų, tačiau tai tikrai neturėtų būti kliūtis pateikti tokius įrodymus.

Civilinio Proceso kodekso 185 straipsnyje įtvirtintas laisvo įrodymų vertinimo principas. Labai svarbu, kad teismas tinkamai taikytų įrodymų vertinimą reglamentuojančias normas. Šiuos principus tinkamai pritaikyti padėtų ir UNCITRAL Elektroninės komercijos įstatymo 9 str. 2 d. pateikti informacijos, esančios elektroninėje formoje, kaip įrodinėjimo priemonės, vertinimo kriterijai:

- būdo, kuriuo duomenų pranešimas buvo sukurtas, saugotas, persiųstas patikimumas;
- informacijos integralumo (vientisumo, nepakeičiamumo) išlaikymo būdo patikimumas;
- būdas, kuriuo nurodomas duomenų pranešimo kūrėjas;

- bet kuris kitas tinkamas faktorius.⁵¹

Be abejo, teismas turi teisę šiems klausimams spręsti pasitelkti ekspertą, o daugeliu atvejų dėl įrodymų specifiškumo ir turėtų tą daryti.

Sprendžiant bylas kiekvienu atveju būtina remtis visais įmanomais įrodymais ir aišku kartais elektroninių įrodymų galia gali nebūti labai svari – Lietuvoje kaip minėjau teisminė praktika elektroninių įrodymų panaudojimo klausimu visai negausi.

Konkrečiu atveju įvertinus informaciją, kuri saugoma elektroninio duomenų pranešimo forma, jos įrodomoji galia gali būti nedidelė. Bet abejotina, ar visų aiškiai įstatyme paminėtų įrodomųjų priemonių įrodomoji galia visais atvejais didesnė – pvz., šalių paaiškinimai daugeliu atveju gali būti abejotini.

Remiantis išdėstyta medžiaga matyti, jog Lietuvoje įstatymų leidėjas elektroninių duomenų nepripažįsta savarankiška įrodinėjimo priemone, tačiau vadovaujantis protingumo, teisingumo bei sąžiningumo kriterijais, jiems suteikia galimybę užtikrinti teisėtumą sprendžiant civilines bylas. Apibendrinant galima pasakyti, kad teismai jau dabar turėtų priimti ir vertinti ne tik tradiciškai suvokiamus įrodymus, bet ir naujo pobūdžio informacijos šaltinį – elektroninius duomenis. Svarbu suprasti, kad ši įrodymų rūšis nėra labai nauja – jai galima taikyti visus rašytinio įrodymo kriterijus, atsižvelgiant į pačios elektroninės formos ypatumus.

Lietuvos teismų praktikoje gana retai pasitaiko civilinės bylos, kuriose elektroniniai duomenys naudojami kaip įrodymai. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinta kasacinė byla - Žilvino Budros individuali įmonė “Sėkmės sistemos” prieš AB „Lietuvos telekomas“. Ieškovas pateikė ieškinį atsakovams AB “Lietuvos telekomas”, UAB “Lietuvos telekomo verslo sprendimai” dėl įsipareigojimų nevykdymo, baudos, nuostolių priteisimo ir sutarties nutraukimo.

1999 m. birželio 14 d. UAB “Lietuvos telekomo verslo sprendimai” AB “Lietuvos telekomas” vardu sudarė su Ž. Budros IĮ “Sėkmės sistemos” duomenų perdavimo sutartį, kuria UAB “Lietuvos telekomo verslo sprendimai” įsipareigojo teikti ieškovui duomenų perdavimo INTERNET kompiuteriniu tinklu paslaugas. Ieškovas skundėsi, kad atsakovas nevykdė savo sutartyje nurodytų įsipareigojimų. Ieškovo teigimu, atsakovams nevykdant savo sutartinių įsipareigojimų, jis patiria didelę materialinę žalą, nes negali vykdyti savo įsipareigojimų verslo partneriams.

Remdamasis įvairiais surinktais duomenimis teismas atmetė ieškinį. Vienas iš atmetimo argumentų buvo tai, kad vienu iš piktnaudžiavimo teise atvejų naudojantis INTERNET’u yra nepageidaujamos, neprašytos komercinio pobūdžio informacijos siuntinėjimas dideliais kiekiais, kuri galima pavadinti INTERNET’o “šiukšlinimu”,

⁵¹ United Nations Commissions on International Trade Law (UNCITRAL). <http://www.uncitral.org/en-index.htm>. žiūrėta 2004 10 16.

“teršimu” (ši reiškinį priimta apibūdinti anglų kalbos žodžiu *spamming*). Tokiais veiksmais yra nepagrįstai trikdoma informacijos gavėjų veikla, nepageidaujama žinučių skaitymui gaišamas jas gaunančiųjų laikas, už tokios informacijos priėmimą tenka mokėti patiems gavėjams, nors šie tos informacijos neprašė ir nesiekė gauti, dėl didelio tinklų apkrovimo gali sutrikti kokybiškas informacijos perdavimas. Dėl šių priežasčių kai kurių valstybių teisė nustato, kad tokie veiksmai yra neteisėti ir sukelia atsakomybę.

Teismai nurodė, jog ieškovas masiškai siuntinėjo komercinio pobūdžio informaciją. Tačiau šis teismų teiginys nebuvo pagrįstas konkrečiais įrodymais. Byloje apskritai nebuvo pateikta įrodymų patvirtinančių, kokio pobūdžio informaciją ir kam perduodavo ieškovas. Antra vertus, teismai turėjo nurodyti, kuo remdamiesi jie daro išvadą, kad komercinio pobūdžio informacijos siuntimas yra neteisėtas. Duomenų perdavimo sutarties 3.3 punktas draudžia vartotojui naudoti duomenų perdavimo tinklą neteisėtiems tikslams. Neabejotina, kad ši sutarties sąlyga apima pornografinio pobūdžio informacijos, taip pat informacijos, kurstančios rasinę ar nacionalinę neapykantą, karo propagandą ir pan., siuntimą. Tuo tarpu informacijos apibūdinimas tik jos komerciniu pobūdžiu nėra pakankamai informatyvus ir pagrįstas norint atskleisti tos informacijos tikslus, todėl šiuos tikslus reikėjo papildomai aiškintis. Taigi teismai turėjo pasisakyti, ar ieškovo siunčiama informacija patenka į sutarties 3.32 punkte numatytą informaciją, ar ne. Atsakyti į šį klausimą byloje nesant ieškovo siunčiamos informacijos pavyzdžių, neįmanoma. Tik išanalizavus šiuos faktus, būtų galima daryti išvadą, ar ieškovo veiksmai tikrai gali būti kvalifikuojami kaip piktnaudžiavimas teise, t.y. kaip INTERNET'o “šiukšlinimas” (*spamming*).

Teismas nutarė Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 23 d. nutartį panaikinti ir perduoti bylą nagrinėti iš naujo apeliacine tvarka Vilniaus apygardos teismui naujos sudėties⁵². Vėliau apygardos teismo sprendimui nepasikeitus ir bylai vėl pasiekus kasacinę instanciją, buvo nutarta Vilniaus miesto antrojo apylinkės teismo 2000 m. lapkričio 9 d. sprendimą ir Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 23 d. nutartį palikti nepakeistus⁵³.

Tai rodo, kad Lietuvoje elektroninių įrodymų panaudojimas teismuose vis dar nėra įsitvirtinęs ir tam daro įtakos teismų, kuriuose būtų vadovaujama tokiais įrodymais, praktikos trūkumas. Tad toliau aš norėčiau trumpai apžvelgti nedidelį savo atliktą tyrimą kuris parodys mūsų šalies teisėjų nuomonę ir praktiką sprendžiant civilines bylas kuriose panaudojami ar bandoma panaudoti elektroninius įrodymus. Tyrimo rezultatais remsiuosi ir pateikdamas savo darbo išvadas.

⁵² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Byla Nr. 3K-3-927/2001 m. <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=11938>. žiūrėta 2004 10 16.

⁵³ Civilinė byla Nr. 3K-3-35/2003 m. Bylų kategorija 37.7 <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8667> žiūrėta 2004 10 16

Tyrimo metu buvo apklausinėjami Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjai, Lietuvos Apeliacinio teismo teisėjai, Vilniaus ir Kauno Apygardų teismų teisėjai. Jiems buvo išplatinta anketa kurios tikslas buvo išsiaiškinti ne tik dabartinę elektroninių įrodymų panaudojimo galimybę civiliniame procese, bet taip pat ir sužinoti subjektyvią teisėjų nuomonę šiais klausimais:

1. Ar teko informaciją elektronine forma pripažinti byloje kaip įrodymą? Jei taip, kokio pobūdžio informacija tai buvo bei kokiose bylose?
2. Jei teko – kaip juos (t.y. elektroninius įrodymus) vertinote ir kokią įtaką jie turėjo bylai?
3. Ar teko informacijos elektronine forma nepripažinti kaip įrodymo? Jei taip, kokie nepripažinimo motyvai bei kokiose bylose?
4. Ar manote kad CPK elektroniniai įrodymai turėtų būti išskirti kaip atskira įrodymų rūšis ar bent jau reglamentuoti išsamiau, bet priskirti rašytiniams įrodymams ar pan.
5. Kokia jūsų nuomonė apie elektroninių įrodymų įrodomąją vertę? Atsakinėdami galite apsiriboti:
 - elektroniniais dokumentais kurie bus patvirtinti elektroniniu parašu;
 - paprastu elektroniniu laišku;
 - informacija, kuri perduota ne galiniais telekomunikacijų įrenginiais, o, tarkime, tiesiog paprastame diskelyje, ar esanti kompiuterio kietajame diske.
6. Jei byloje iškiltų klausimas dėl 5 punkte aptartų duomenų perdavimo priemonių panaudojimo kaip įrodymo byloje, koks būtų jūsų sprendimas dėl jų leistinumo?

Pats tyrimo procesas atskleidė kelias įdomias detales apie teisėjų požiūrį į šiuolaikines komunikacijos priemones, o konkrečiai, elektroninį paštą. Keletas teisėjų net nežinojo kad tokį apskritai turi, beveik visi pripažino, kad elektroniniu paštu naudojami retai. Kauno apygardos teismo puslapyje nurodytos teisėjų vardo pirmosios raidės ir pavardės, o elektroniniai pašto adresai nenurodomi. Pasiskambinus į teismo technikos skyrių man buvo pasakyta, jog adresai formuojami labai paprastai – iš pilno vardo ir pavardės, bei nustebo kai aš pasakiau, jog vardo puslapyje nėra. Aukščiausio teismo puslapyje elektroninio pašto adresai taip pat nenurodyti.

Tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma teisėjų nebuvo susidūrę su elektroniniais įrodymais bei nedaug ką tegalėjo pasakyti apie jų panaudojimo galimybes. Tačiau visi

pripažino tokių įrodymų reglamentavimo svarbą. Pažymėtina, kad teisinių kliūčių panaudojimui dauguma nemato ir kol kas vertintų juos pasinaudodami analogija su kitomis įrodinėjimo priemonėmis. Be abejo visi išskyrė sutartis pasirašytas elektroniniu parašu, tai vienareikšmiškai būtų leistina įrodinėjimo priemonė.

Keletas teisėjų buvo susidūrę su elektroninių duomenų panaudojimu kaip įrodymu. Byloje UAB „Simon Louwerse International” v. UAB “Dinaka”⁵⁴ dėl pažeistos dalykinės reputacijos ir neturtinės žalos atlyginimo ieškovas teigė, jog atsakovas UAB „Dinaka“ elektroninio pašto pagalba išplatino tikrovės neatitinkančią informaciją. Atsakovas su ieškiniu nesutiko ir kategoriškai neigė ieškinyje nurodyto laiško išsiuntimo faktą bei nurodė, jog tuo pačiu IP adresu naudojasi dar keturios įmonės. Dėl šios priežasties ieškovo atstovas prašė paskirti informacinių technologijų ekspertizę ir pavesti ją atlikti Klaipėdos universiteto Informatikos katedrai, kadangi šios ekspertizės atlikimui nereikia pateikti pačių kompiuterių. Atsakovo atstovas neprieštaravo kad ekspertizė byloje būtų skiriama, tačiau nesutiko, kad ją atliktų Klaipėdos universiteto Informatikos katedra. Atstovas paaiškino, kad pagal teismo gautą iš universiteto raštą, galima daryti išvadą, kad dalies reikiamos medžiagos ekspertams nebus galima pateikti, kadangi ji neišlikusi. Dėl to, tikslinga ekspertizę pavesti atlikti Lietuvos teismo ekspertizės centrui.

Teismas ekspertizę pavedė atlikti Klaipėdos universitetui. Savo sprendimą jis motyvavo tuo, kad nepaisant, jog tokio pobūdžio ekspertizes taip pat atlieka Teismo ekspertizės centras, kuriam tyrimui reikia pateikti byloje pateiktų laiškų kopijas, o taip pat kompiuterio laikmenas, kuriose šie laiškai galimai užrašyti, viena iš sąlygų, kurią nurodo ekspertai, staigus laikmenų paėmimas, kad nebūtų ištrinta ar sugadinta informacija. Teismas nusprendė, kad šios sąlygos šiuo metu įvykdyti nebeįmanoma, kadangi byla vyksta nuo 2002 m. gegužės mėnesio, o laiškai išsiųsti tų pačių metų kovo mėnesį, tačiau ekspertizės skyrimo klausimas tuo metu byloje nebuvo keliamas. Be to, įvertinus tą aplinkybę, kad atsakovas kategoriškai neigia tokių laiškų išsiuntimo faktą, tektų išimti tyrimui visų šioje įmonėje esančių kompiuterių laikmenas. Iš kitos pusės, tai būtų susiję ir su laikmenų paėmimu iš ūkio subjektų, kurie nėra šios bylos dalyviai, tačiau naudojasi tuo pačiu IP adresu. Dėl to būtų apsunkinta šių ūkio subjektų veikla. Vadovaujantis proceso ekonomiško principu ir įvertinus konkrečią situaciją byloje, teismas nusprendė, kad ekspertizės paskyrimas Teismo ekspertizės centrui, kaip iš tiesų didelę patirtį turinčiai ekspertinei įstaigai, būtų efektyvus tik tuo atveju, jei kompiuterių laikmenos būtų buvę išimtos civilinės bylos iškėlimo metu. Šiuo atveju tikslinga skirti informacinių technologijų ekspertizę, ekspertams pateikiant tyrimui visą civilinės bylos medžiagą (CPK 7 str.). Tokiais atvejais laiko

⁵⁴ Kauno apygardos teismas, byla UAB „Simon Louwerse International” v. UAB “Dinaka” Nr.2-527/2003

faktorius iš tikro yra labai svarbus. Manau, jog teismas pasielgė teisingai, nes vargu ar praėjus tokiam laiko tarpui Teismo ekspertizės centro darbuotojai būtų suradę kažkokių įrodymų atsakovo kompiuteriuose, o atsakovas būtų to ir siekė – parodyti, jog kompiuteriuose nėra informacijos apie laiškų siuntimą. Ekspertai būtų tai paliudiję ir atsakovas tuo galėtų pasinaudoti.

Reikia pažymėti, kad šiuo atveju elektroniniai laiškai Teismo vertinami kaip rašytiniai įrodymai. Byloje jie buvo pripažinti kaip leistini įrodymai. Ši byla įdomi ne tik tuo, jog panaudojami elektroniniai laiškai kaip įrodymai, tačiau šiuo atveju jie yra ir pačios bylos dalykas.

Visi apklausti teisėjai išsakė poziciją, jog elektroninių įrodymų reikšmė vis didės ir juos būtina išsamiau reglamentuoti Civilinio proceso kodekse. Teisėjai nesuteikė didelės reikšmės ar elektroniniai įrodymai bus pripažinti kaip atskira įrodinėjimo priemonė ar tiesiog priskirti rašytiniams ir išsamiau reglamentuoti. Visi akcentavo būtinumą užfiksuoti jų panaudojimo galimybę. Taip pat praktiškai visi pripažino, jog neatmestų šalių pateiktų elektroninių duomenų be išsamios analizės ar tyrimo, nors be abejojimo paminėjo, jog tai labai priklausytų nuo įrodymų turinio ir šalių sugebėjimo argumentuoti jų panaudojimą. Elektroninius įrodymus pasirašytus elektroniniu parašu pagal analogiją vieningai priskirtų rašytiniams įrodymams. Čia galima išvelgti pasirašytų ir nepasirašytų elektroniniu parašu duomenų išskyrimą į skirtingas įrodinėjimo priemones. Ši teorija manau tikrai verta dėmesio ir visai logiška. Taip pat, teismas šiuo metu tikrai neapsiriboja duomenimis perduotais galiniais telekomunikacijų įrenginiais, nes keletas teisėjų paminėjo, jog duomenys dažnai pateikiami ir nešiojamose kompiuterinėse laikmenose. Toks pateikimo būdas visų pirma naudojamas didelio kiekio duomenų pateikimui, kuris atspausdintas netaptų nė kiek svaresnis, nes bet kokiame atveju duomenims patvirtinti reikia ekspertizės ar išsamaus tyrimo. O kompiuterinė laikmena yra patogesne perdavimui ir taupo piniginius resursus.

Taigi, Lietuvos teismai jau susiduria su elektroninių įrodymų problemomis ir ateityje susidurs tik dažniau. Manau visiškai aišku, kad elektroniniai įrodymai nėra kažkas sudėtingo ir neįprasto. Tai tik kita forma pateikti duomenys kurie gali turėti labai panašius trūkumus kaip ir tradiciniai, kurie remiasi šalių sugebėjimu juos argumentuoti bei teisėjo vertinimu. Iš principo mes jau turime pateikimo, vertinimo ir leistinumo atvejų – belieka tik konkretaus įstatyminio reglamentavimo.

Kaip jau minėjau ankstesniuose skyriuose, elektroninius įrodymus vertėtų priskirti dviem grupėms įrodymų. Viena būtų rašytinių įrodymų grupė ir jiems priskirtini elektroniniu parašu patvirtinti duomenys kurie teisme bus vertinami taip pat, kaip įprastiniu parašu tvirtinti dokumentai. Taip pat įrodymai, kurie gali būti atspausdinti popierinėje laikmenoje neprarasdami savo prasmės bei funkcijų ir pasirašyti byloje dalyvaujančių asmenų ar asmenų kurie sudarė tuos dokumentus arba nustatyta, kad jie yra sudarytojai. Šiuo atveju papildomo

reglamentavimo praktiškai nereiktų, nes tokius įrodymus reglamentuoja Elektroninio parašo įstatymas, CPK reiktų tik paminėti tokių įrodymų priskyrimą rašytiniams bei išplėsti asmenų, kurie gali pateikti tokius duomenis, ratą. Visus kitus elektroninius duomenis kurie gali teikti reikiamą informaciją būdami tik savo natūralioje aplinkoje ar formoje bei gali turėti reikšmės sprendžiant bylą, reiktų išskirti kaip atskirą įrodinėjimo priemonę, nes ji turi savo specifinių bruožų kurie nėra būdingi jau reglamentuotoms įrodinėjimo priemonėms. Kaip minėta ankstesniame skyriuje, juos galima būtų pavadinti tiesiog elektroninėmis (kompiuterinėmis) programomis ir jų sudedamosiomis dalimis. Tokiu būdu, visi elektroniniai duomenys pakliūtų po įstatyminiu reglamentavimu ir manau, problemų dėl jų leistinumo ir vertinimo tikrai sumažėtų.

5. Išvados

Šiame darbe, atsižvelgiant į užsienio šalių ir tarptautinių organizacijų poziciją bei patirtį, atskleidžiama elektroninių įrodymų samprata, elektroninių įrodymų kaip atskiros įrodymų rūšies vertinimas, elektroninių įrodymų svarumo ir leistinumumo aspektai Lietuvoje ir užsienio šalyse. Atsižvelgiant į tai, darbe daromos tokios pagrindinės išvados:

1. elektroniniai duomenys, kurie gali būti lengvai perkelti į tradicinę popierinę formą arba yra aiškiai suvokiami pasitelkus specialius prietaisus, yra surinkti teisėtai bei pakankamai svarūs, kad juos pripažintų teismas - vadinami elektroniniais įrodymais;
2. elektroninius įrodymus vertėtų išskirti į dvi grupes:
 - pirmoji grupė patektų po rašytiniams įrodymams taikomomis taisyklėmis ir reikalavimais. Tai būtų tokie įrodymai, kurie pateikus juos tradicinėje išspausdintoje formoje, neprarastų savo prasmės ir funkcionalumo.
 - antroji grupė - įrodymai, kurie dėl savo specifinių savybių ar funkcijų atliekamų savo kasdieninėje, tradicinėje aplinkoje – prarastų šias savybes ir perkėlus į popierinę laikmeną negalėtų tinkamai atskleisti savo paskirties ar funkcijų.
3. elektroniniams įrodymams neturėtų būti taikomi jokie leistinumumo apribojimai dėl jų formos jei jie gauti teisėtu būdu, yra susiję su bylos nagrinėjimo dalyku;
4. būtina pripažinti, kad elektroniniai duomenys, jei jie neapsaugoti elektroniniais parašais ar adekvačiomis priemonėmis, neretai gali būti suklastojami ar pakeičiami praktiškai be jokių tokių veiksmų įrodomumo galimybės (arba, jei įrodymai ir yra, reikia išsamių ir specialių žinių, tokius įrodymus surinkti). Vertindamas elektroninių duomenų įrodomąją galią, teismas turi atsižvelgti į šių duomenų patikimumą, elektroninio pranešimo sukūrimo, saugojimo ir perdavimo būdą, informacijos vientisumą, autorių ir kitas su elektroniniu pranešimu susijusias aplinkybes. Teismas turėtų pasinaudoti kompiuteriniais tyrimais, nustatyti su tiriamu įvykiu susijusios kompiuterinės įrangos - aparatinės ir programinės įrangos, informacijos sukauptos kompiuterinėse duomenų laikmenose, kompiuterinės sistemos ir jos veikimo sąlygų bei įtakos tiriamam įvykiui faktines aplinkybes. Vertinat įrodymų svarumą, teisėjai vienareikšmiškai svaresniais laikys įrodymus patvirtintus elektroniniu parašu. Jie turės tokią pačią įrodomąją vertę kaip ir tradiciniu būdu pasirašyti dokumentai. Visi kiti elektroninės formos įrodymai vertinami pagal bendras taisykles apie kurias skelbia CPK 185 srt., t.y. jie būtų vertinami be išankstinio nusistatymo, pagal vidinį teismo įsitikinimą ir visapusišką bylos aplinkybių išnagrinėjimą.

5 sprendžiant originalumo klausimą ir atsižvelgiant į elektroninę informaciją ir jos specifines savybes (kurių viena pagrindinių yra kopijavimasis), manau būtų keli šios problemos sprendimo variantai:

- šalims sutikus jog išspausdinti popieriuje elektroniniai įrodymai atitinka originalą su visomis jam būdingomis savybėmis;
- teismas vertina pateiktus įrodymus kaip originalius tokioje formoje kokioje jie buvo sukurti, užfiksuojant juos kompiuterinėje laikmenoje. Šiuo atveju, bus aiškios visos vertinamų įrodymų funkcijos kurios gali būti ne tik informacinės, o autoriaus ar kitų susijusių su dokumento originalumu klausimų išsiaiškinimas būtų jau įrodinėjimo objektas. Čia gali būti pasitelkta ekspertizė;
- pateikiama elektroninė informacija pasirašyta elektroniniu parašu arba patvirtinta institucijos kuri ją sukūrė.

6. Resume

Usage of electronic data in civil cases

During last 10-20 years communication between people has changed significantly. New technologies empowered us not only to communicate faster and better, but also to create new business branches. Every day millions of digital messages and documents are sent through the global network or telecommunication systems. Everyone wants to be sure that if some disputes regarding his interest violation arise, he would be able to defend himself using electronic data or electronic documents which were made for or during the relationships with other parties. Unfortunately the litigation of these processes is not so fast as it should be. Internet as a global communication and information centre has very many problems regarding its internationality, anonymity and insecurity. The information can be accessed from everywhere and be displayed everywhere. Thus we must have the possibility to use this information in the court to prove what has happened or should have happened.

Many countries and international organizations have their positions regarding the usage of electronic evidences gained from digital relationships. But still this practice is not world wide, it dose not have the unified norms which could be used despite the borders of the countries. Many countries do not have any litigation regarding usage of electronic evidences in civil cases. The main arguments for this are uncertainty of the security of electronic information, its liability, problems of identification of author, questions about original and copies of electronic data. These questions arise in Lithuania too. Our courts start using electronic evidences despite the facts that there are no exact regulations of it. Such evidences are delivered in printed form and are treated as written. The main questions regarding such evidences are admissibility, value and of course the position of the judge.

It is clear that our country eventually will begin to use electronic evidences very widely because the computerization processes are very fast. The position of EU and Lithuanian Government on implementation of electronic communications like e - government, electronic studies, medicine and other forms of electronic relationships provide background for treating electronic evidences as equal to common evidences.

Literatūros sąrašas

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-743;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-785;
3. Lietuvos Respublikos civilis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. VIII-1864;
4. Lietuvos Respublikos Elektroninio parašo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 61-1827;
5. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. IX-574;
6. Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. IX-2135
7. Lietuvos Respublikos Telekomunikacijų įstatymas // Valstybės Žinios. 1998, Nr. 56 – 1548;
8. Elektroninės prekybos įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0032518.pdf> žiūrėta 2004 06 23
9. The Electronic Commerce Act or Republic Act No. 8792 2001 // <http://www.chanrobles.com/republicactno8792.htm> žiūrėta 2004 10 28
10. United Nations Commission on International Trade Law Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998, United Nations, New York, 1999 // <http://www.uncitral.org/english/texts/electcom/ml-ecomm.htm> žiūrėta 2004 08 09
11. UK Civil Evidence Act 1995// http://www.hmso.gov.uk/acts/acts1995/Ukpga_19950038_en_1.htm žiūrėta 2004 06 25
12. US Federal Rules of Civil Procedure// <http://www.law.cornell.edu/rules/frcp/Rule34.htm> žiūrėta 2004 09 08
13. US Uniform computer information transactions act 2000 // <http://www.arl.org/info/frn/copy/ucitapg.html> žiūrėta 2004 09 08
14. Rules on electronic evidence 2001 // <http://www.chanrobles.com/rulesonelectronicvidence.htm> žiūrėta 2004 10 28
15. Rules of Court of Philipppnies 1989 // <http://www.chanrobles.com/rulesofcourtevidence.htm> žiūrėta 2004 10 28
16. Philipppines Supreme Court The rules on electronic evidence, 2001 // <http://www.batasayti.freesevers.com/custom3.html> žiūrėta 2004 09 08
17. United Nations Commission on International Trade Law Recommendation on the Legal Value of Computer Records (1985). // <http://www.uncitral.org/english/texts/electcom/computerrecords.htm> žiūrėta 2004 10 01

18. International institute for the unification of private law (UNIDROIT) Principles of international commercial contracts 1994 // <http://www.unidroit.org/english/publications/review/articles/1997-3.htm> žiūrėta 2004 09 04
19. Федеральный закон Об информации, информатизации и защите информации 1995 г. №24_ФЗ

Specialioji literatūra

20. E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003;
21. Mackevičius R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001;
22. Civilka M. Elektroninės komercijos teisiniai aspektai: bendrieji klausimai.// <http://media.search.lt/GetFile.php?OID=92868&FID=269821> žiūrėta 2004 10 01
23. Civilka M. Nuo šiol teismams bus galima pateikti ir elektroninius dokumentus // http://www.litlex.lt/portal/start_visuom.asp?act=news&Tema=44&str=4988 žiūrėta 2004 09 11
24. Lamanauskas T. Elektroniniai duomenys kaip įrodinėjimo priemonė civiliniame procese // <http://media.search.lt/GetFile.php?OID=92859&FID=269795> žiūrėta 2004 06 09;
25. American bar association Amendments to the Civil Discovery Standard relating to electronic discovery 2004 // <http://www.abanet.org/about/home.html> žiūrėta 2004 09 09;
26. Council of Europe Recommendation No. R (81) 20 on the harmonisation of laws relating to the requirement of written proof and to the admissibility of reproductions of documents and recordings on computers;
27. Fishing in the Ocean: critical examination of discovery in the electronic age// <http://www.kenwithers.com/articles/sedona/redgrave.html> žiūrėta 2004 09 04;
28. Jane Bailey What Litigators Should Know About Email: A Survey of Email-Related Litigation Issues // http://www.innovationlaw.org/lawforum/pages/Bailey_What_Litigators.doc žiūrėta 2004 07 07;
29. United Nations Commissions on International Trade Law (UNCITRAL). <http://www.uncitral.org/en-index.htm>. Žiūrėta 2004 10 16
30. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas // <http://www.autoinfa.lt/webdic/> žiūrėta 2004 09 11
31. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985;

32. Tarptautinių žodžių žodynas.
<http://interleksis.fotonija.lt/Zodis.aspx?df=1&Zodis=dokumentas> žiūrėta 2004 10 01
33. Oxford Compact English Dictionary Oxford University press, 1996;
34. World facts and figures // http://www.worldfactsandfigures.com/gdp_country_desc.php
 žiūrėta 2004 10 30;
35. Наумов В. Б. Право и Интернет // http://www.vic.spb.ru/law/books/book_law_net.htm
 žiūrėta 2004 11 20

Teismų praktika

36. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. „AB Lietuvos telekomas v. Ž. Budros IĮ „Sėkmės vėjas“ Byla Nr. 3K-3-927/2001 m. <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=11938>. Žiūrėta 2004 10 16.
37. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. „AB Lietuvos telekomas v. Ž. Budros IĮ „Sėkmės vėjas“ Byla Nr. 3K-3-35/2003 m. Bylų kategorija 37.7
<http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=8667> žiūrėta 2004 10 16
38. Vilniaus 3-iasis apylinkės teismas. Starošaitė v. Kaliačius Nr.2-4540-14104;
39. US v. WONG// <http://www.co.alameda.ca.us/da/pov/documents/Wong.pdf> žiūrėta 2004 07 20;
40. Strauss v. Microsoft Corporation, 1995 U.S. Dist LEXIS 7433 (S.D.N.Y.) // www.mbc.com/db30/cgi-bin/pubs/ITEC_Jun_97.pdf žiūrėta 2004 07 20 ;
41. Aguimatang v. California State Lottery, 234 Cal. App. 3d 769 (1991) // <http://www.courtinfo.ca.gov/opinions/documents/B161797.PDF> žiūrėta 2004 07 20;
42. Robet v. Versus Brokerage Services Inc.,[2001] O.J. No. 1341 (S. C. J.) // <http://www.canlii.org/bc/cas/bcpc/2002/2002bcpc535.html> žiūrėta 2004 07 20;
43. Labrash v. Labrash, [2001] O.J. No. 2946 (O. C. J.) // http://www.innovationlaw.org/lawforum/pages/Bailey_What_Litigators.doc žiūrėta 2004 07 20;